

Utjecaj pomorskog i obalnog turizma na održivi razvoj lokalnih zajednica

---

Zekić, Marin

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Maritime Studies / Sveučilište u Splitu, Pomorski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:164:992817>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository - Faculty of Maritime Studies - Split - Repository - Faculty of Maritime Studies Split for permanent storage and preservation of digital resources of the institution](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
POMORSKI FAKULTET**

MARIN ZEKIĆ

**UTJECAJ POMORSKOG I OBALNOG
TURIZMA NA ODRŽIVI RAZVOJ
LOKALNIH ZAJEDNICA**

DIPLOMSKI RAD

SPLIT, 2024.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
POMORSKI FAKULTET

STUDIJ: POMORSKI MENADŽMENT

UTJECAJ POMORSKOG I OBALNOG
TURIZMA NA ODRŽIVI RAZVOJ
LOKALNIH ZAJEDNICA

DIPLOMSKI RAD

MENTOR:

dr. sc. Eli Marušić

STUDENT:

Marin Zekić (MB: 0171279995)

SPLIT, 2024.

SAŽETAK

Ovaj rad istražuje utjecaj pomorskog i obalnog turizma na lokalne zajednice, s posebnim naglaskom na održivi razvoj. Pomorski i obalni turizam je ključan za turizam i gospodarstvo, s brzim razvojem koji zahtijeva pažljivo razmatranje s aspekta održivosti. Cilj održivog razvoja je unaprijediti kvalitetu života lokalnih zajednica i budućih generacija, uzimajući u obzir ekološke, ekonomske i društvene dimenzije. Podaci su prikupljeni putem ankete koja istražuje percepciju lokalnog stanovništva o ekološkim izazovima, ekonomskim prednostima i socijalnim promjenama. Zaključci ukazuju na to da turizam doprinosi gospodarskom rastu i zapošljavanju, ali također stvara pritisak na lokalne resurse, povećava cijene nekretnina i zahtijeva dodatne infrastrukturne prilagodbe. Ispitanici prepoznaju važnost očuvanja okoliša i naglašavaju potrebu za konkretnim akcijama kao što su bolji sustavi upravljanja otpadom i zaštita prirodnih resursa. Također, ističe se potreba za regulacijom turističkih aktivnosti kako bi se očuvala kvaliteta života lokalnog stanovništva, uključujući veće uključivanje lokalnih zajednica u donošenje odluka, angažman lokalnih proizvođača i promicanje edukacije i održivih praksi u turizmu.

Ključne riječi: *obalni turizam, pomorski turizam, održivi razvoj, ekološki izazovi, lokalne zajednice, turizam*

ABSTRACT

This paper explores the impact of maritime and coastal tourism on local communities, with a particular focus on sustainable development. Maritime and coastal tourism is crucial for both tourism and the economy, with rapid development that requires careful consideration from a sustainability perspective. The goal of sustainable development is to enhance the quality of life for local communities and future generations, taking into account ecological, economic, and social dimensions. Data was collected through a survey investigating local residents' perceptions of ecological challenges, economic benefits, and social changes. The findings indicate that tourism contributes to economic growth and employment, but also exerts pressure on local resources, increases property prices, and necessitates additional infrastructural adjustments. Respondents recognize the importance of environmental conservation and emphasize the need for concrete actions such as improved waste management systems and protection of natural resources. Additionally, there is a need to regulate tourism activities to maintain the quality of life for local residents, including greater involvement of local communities in decision-making processes, engagement of local producers, and promotion of education and sustainable practices in tourism.

Keywords: *coastal tourism, maritime tourism, sustainable development, ecological challenges, local communities, tourism*

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. PROBLEM I PREDMET ISTRAŽIVANJA.....	1
1.2. SVRHA I CILJ ISTRAŽIVANJA.....	2
1.3. STRUKTURA RADA.....	2
2. TURIZAM	3
2.1. POJAM TURIZMA.....	3
2.2. TURISTIČKO TRŽIŠTE: PONUDA I POTRAŽNJA	5
2.2.1. Turistička ponuda.....	6
2.2.2. Turistička potražnja	8
3. ODRŽIVI RAZVOJ	9
3.1. POJAM ODRŽIVOG RAZVOJA.....	9
3.2. CILJEVI ODRŽIVOG RAZVOJA.....	11
3.3. ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA	12
3.4. ULOGA PLAVE EKONOMIJE U ODRŽIVOJ BUDUĆNOSTI.....	16
3.4.1. Plava ekonomija Republike Hrvatske.....	18
4. GLOBALNI TRENDОВI I ODRŽIVI RAZVOJ POMORSKOG I OBALNOG TURIZMA	20
4.1. IZAZOVI ODRŽIVOG RAZVOJA POMORSKOG I OBALNOG TURIZMA 23	
4.2. ODRŽIVA PRAKSA	27
4.2.1. Internet of Things	29
4.2.2. Pametne lokalne zajednice	33
5. ISTRAŽIVANJE STAVOVA LOKALNIH ZAJEDNICA	35
5.1. OPIS ISTRAŽIVANJA	35
5.2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	36
5.2.1. Demografska obilježja ispitanika	36
5.2.2. Okolišna održivost u lokalnoj zajednici.....	38
5.2.3. Utjecaj pomorskog i obalnog turizma na ekonomiju u lokalnoj zajednici 43	

5.2.4. Percepcija infrastrukture, socijalnih promjena i održivosti u kontekstu turizma	49
5.2.5. Sudjelovanje i prijedlozi za unaprjeđenje održivosti u turizmu	56
ZAKLJUČAK	64
POPIS SLIKA	69
POPIS GRAFIKONA	70
POPIS TABLICA	72
POPIS KRATICA	73

1. UVOD

U ovom poglavlju iznijet će se problem i predmet istraživanja. Biti će postavljena radna hipoteza, odredit će se svrha i ciljevi istraživanja te će se prikazati struktura rada.

1.1. PROBLEM I PREDMET ISTRAŽIVANJA

Obalni i pomorski turizam jedan je od najbrže rastućih segmenata globalne turističke industrije. EU je prepoznao njegov potencijal za poticanje održivog razvoja u Planu plavog rasta EU-a (engl. *Blue Growth Agenda*) i studijama Plavog gospodarstva EU-a (engl. *EU Blue Economy*). Međunarodno društvo za obalni i pomorski turizam definira ovaj oblik turizma kao "rekreacijske aktivnosti koje uključuju putovanje izvan nečijeg mjesta stanovanja, usmjereno na morski okoliš i/ili obalno područje". Ovaj koncept obuhvaća brojne turističke aktivnosti, kao što su: rekreacijska vožnja brodom, krstarenja, plivanje, rekreacijski ribolov, ronjenje i druge aktivnosti unutar široke kategorije obalnog i pomorskog turizma. Iako obalni i pomorski turizam može donijeti značajne ekonomske koristi, njegov razvoj često dolazi s ekološkim i društvenim izazovima. Priroda obalnog okoliša može biti lako ugrožena neodgovarajućim razvojem, što može imati teške dugoročne posljedice. Stoga je ključno posvetiti posebnu pažnju utjecaju turizma na održivost obalnih i morskih destinacija [1].

Predmet istraživanja ovog rada je održivi razvoj. Održivost je koncept koji se sastoji od: ekoloških, društvenih i ekonomskih dimenzija, koje prožimaju sve vrijednosne procese uslužnih ekosustava. Ključni aspekt održivog razvoja je očuvanje okoliša, ljudskog zdravlja i biološke raznolikosti. U okviru održivog razvoja, turizam ima značajnu ulogu kao jedna od gospodarska grana koja sve više dobiva na važnosti u nacionalnim gospodarstvima, uključujući i gospodarstvo Republike Hrvatske. Održivo planiranje obalnog i pomorskog turizma zahtijeva suradnju više dionika kako bi se uspostavila ravnoteža između ekonomskih, ekoloških i društvenih aspekata. Također, percepcije lokalnih zajednica o turizmu trebaju biti temeljito istražene i uzete u obzir pri donošenju odluka. Ovaj rad istražuje kako pomorski i obalni turizam utječe na održivi razvoj lokalnih zajednica, naglašavajući važnost integriranog i participativnog pristupa u planiranju i razvoju turizma.

S obzirom na ključne aspekte problema i predmeta istraživanja, postavljena je radna hipoteza: održivi razvoj lokalne zajednice i turizam su dva povezana procesa. Njihova

međusobna interakcija treba biti usklađena i komplementarna kako bi se omogućilo cjelovito upravljanje obalnim područjem.

1.2. SVRHA I CILJ ISTRAŽIVANJA

Svrha ovog istraživanja je ispitati utjecaj pomorskog i obalnog turizma na lokalne zajednice, s posebnim naglaskom na aspekte održivog razvoja. Kroz prikupljanje i analizu podataka putem ankete, istraživanje nastoji identificirati ključne ekonomske, društvene i ekološke posljedice turizma u obalnim područjima. Ciljevi istraživanja uključuju analizu percepcije lokalnog stanovništva o ekološkim izazovima koje turizam donosi, poput zagađenja mora, gubitka biološke raznolikosti i degradacije obale te procjenu učinkovitosti postojećih mjera za očuvanje okoliša. Također, istražuje se utjecaj turizma na lokalnu ekonomiju s naglaskom na zapošljavanje, investicije i sezonalnosti rada, kao i na percepciju lokalne zajednice o tim promjenama. Istraživanje obuhvaća i analizu promjena u kvaliteti života, kulturnoj raznolikosti i socijalnim strukturama koje proizlaze iz turističkog razvoja, te stavove lokalnog stanovništva o odgovornosti za održivi razvoj. Na temelju prikupljenih podataka, cilj je predložiti mjere za unaprjeđenje održivosti turizma, uključujući povećanje ekoloških standarda, edukaciju turista i razvoj infrastrukture koja podržava održivi razvoj. Ovaj rad pružit će dublje razumijevanje složenih odnosa između turizma i lokalnih zajednica te ponuditi smjernice za poboljšanje održivosti turističkih aktivnosti u obalnim područjima.

1.3. STRUKTURA RADA

U prvom poglavlju, Uvodu, navedeni su problem i predmet istraživanja, radna hipoteza, svrha i ciljevi istraživanja te je obrazložena struktura rada. U drugom poglavlju, Turizam, iznesene su definicije pomorskog i obalnog turizma, opisano je turističko tržište i turistička potražnja te je objašnjen utjecaj turizma na gospodarstvo. Treće poglavlje, Održivi razvoj, obrađuje fenomen održivog razvoja, njegove čimbenike i načela. U četvrtom poglavlju, Globalni trendovi i održivi razvoj pomorskog i obalnog turizma, opisani su globalni trendovi i najvažnije komponente održivog razvoja pomorskog i obalnog turizma. Peto poglavlje, Istraživanje stavova lokalnih zajednica, daju rezultate istraživanja lokalnih zajednica primjene pomorskog i obalnog turizma na održivi razvoj. U posljednjem poglavlju, Zaključku, dana je sinteza rezultata istraživanja kojima je dokazivana postavljena radna hipoteza.

2. TURIZAM

2.1. POJAM TURIZMA

Definicije pojmova "turist" i "turizam" znatno se razlikuju ovisno o psihološkim, društvenim, ekonomskim i drugim aspektima proučavanja turizma. Ova raznolikost ogleda se u istraživačkom opusu o turizmu, gdje postoji gotovo jednako mnogo definicija tih pojmova koliko i autora iz raznih znanstvenih disciplina. Potreba za definiranjem pojmova "turist" i "turizam" proizlazi, s jedne strane, iz nužnosti razlikovanja turizma od migracija ili sličnih aktivnosti, a s druge strane, radi osiguravanja vjerodostojnosti istraživanja i drugih praktičnih koristi, poput definiranja zakonskih propisa i statističkih mjernih jedinica. Danas je Svjetska turistička organizacija (engl. *World Tourism Organization-UNWTO*) odgovorna za jednoznačno definiranje pojmova u turizmu i metoda mjerenja turizma. Prije nego se predstave međunarodno prihvaćene definicije u ovom poglavlju, bit će prikazan razvoj misli o turizmu i turistima te različiti pristupi njihovom definiranju. Riječi "turizam" i "turist" izvedene su iz engleske riječi "*tour*", koja je u početku značila kružno putovanje. Prva izvedenica, "*tourist*", pojavila se prije dva stoljeća, u početku u pogrđnom značenju. Već više od dva stoljeća pojam "*tourist*" suočava se s izazovom definiranja zbog kompleksnosti turizma. Prva definicija pojavila se 1910. godine kada je Herman von Schullard u definiciji turizma riječ "stranac" zamijenio riječju "turist", definirajući turizam kao zbroj poslova, uglavnom ekonomske prirode, povezanih s ulaskom, boravkom i kretanjem stranaca unutar i izvan određenog grada, zemlje ili regije. Sljedeća definicija dolazi iz 1937. godine kada Liga Naroda preciznije definira turista kao osobu koja provodi najmanje 24 sata u zemlji koja nije njegova matična. Ova definicija nije uključivala motivacijske čimbenike kao glavne razloge putovanja. Prema Cohenu (1974.), turist je dobrovoljni, privremeni putnik koji putuje u potrazi za zadovoljstvom, novostima i promjenama doživljenim na relativno dugom i rijetkom kružnom putovanju. Smith (1977.) definira turista kao osobu koja privremeno napušta posao radi promjene okoline. Jaffari (1979.) opisuje turizam kao istraživanje koje obuhvaća analizu čovjekova kretanja izvan njegovog uobičajenog okruženja, aktivnosti koje zadovoljavaju njegove potrebe i utjecaje tih aktivnosti na okruženje u društveno-kulturnom, ekonomskom i fizičkom smislu.

Kako bi prevladala ograničenja ranijih definicija, Međunarodno udruženje za organiziranje putovanja (kasnije postalo UNWTO) definiralo je 1968. godine posjetitelja kao osobu koja putuje izvan svog uobičajenog okruženja iz bilo kojeg razloga, osim

plaćenog rada [2]. Općenito, u definiranju turizma i turista mogu se razlikovati dva pristupa: konceptualni (pojmovni) i formalni (tehnički ili operativni), neovisno o znanstvenom području koje nudi definicije. Konceptualne definicije pružaju teorijski okvir kojim se nastoji identificirati ključne karakteristike turizma, s posebnim naglaskom na one koje ga razlikuju od drugih, ponekad sličnih aktivnosti. S druge strane, formalne definicije turizma daju informacije potrebne za prikupljanje statističkih podataka ili za zakonodavne svrhe. Turizam se također može proučavati s ekonomskog, formalnog i holističkog pristupa. Ekonomski pristup definira i analizira turizam kao djelatnost i sektor, dok formalni pristup identificira zajedničku osnovu za prikupljanje kvantitativnih podataka potrebnih za analizu turizma. Holistički pristup, s druge strane, nastoji obuhvatiti cjelokupnu bit ove pojave, odnosno predmet istraživanja. Također, turizam se može promatrati kao niz pojedinaca, poduzeća, organizacija i mjesta koji se udružuju kako bi omogućili realizaciju putovanja ili turističkog doživljaja. Problem definiranja turizma, uz različite pristupe konceptualnom i operativnom određivanju turizma, proizlazi i iz različitih perspektiva s kojih se turizam promatra. Turizam se može definirati iz dvije osnovne perspektive: perspektive turista kao putnika i perspektive djelatnosti povezanih s turizmom. Drugim riječima, "definicije" turizma oblikovane su kako bi zadovoljile specifične potrebe i situacije, što znači da turizam može biti različito definiran ovisno o tome pristupa li se definiranju iz aspekta potražnje (turista) ili ponude (djelatnosti) [2].

Prethodno napisani konceptualni pristupi ne omogućavaju precizno mjerenje turizma niti adekvatno definiranje zakonodavnih propisa. Iz potrebe za uspostavljanjem odgovarajućih statističkih standarda nastala je potreba za formalnim definiranjem turizma. Službena definicija turizma treba riješiti određene probleme, što je moguće postići preciziranjem sljedećih aspekata s potražnog gledišta [2]:

- identifikacija kategorije putovanja i posjeta koji se uključuju ili isključuju u statistici turizma,
- definicija vremenskih elemenata, odnosno trajanje boravka izvan doma (minimalni i maksimalni vremenski period),
- prepoznavanje posebnih situacija (npr. tranzitni promet).

S potražnog aspekta, formalni pristup turizmu treba omogućiti kvantitativno definiranje svih vrsta turizma (domaći, strani itd.). Danas je ovaj pristup više usklađen s međunarodnim standardima, a karakteristike formalnog definiranja turizma uključuju svrhu putovanja, prijedenu udaljenost i trajanje putovanja. Osim toga, za definiranje

međunarodnog turizma koriste se još dvije karakteristike zemlja prebivališta putnika i rjeđe, vrsta prijevoza.

UNWTO (2001.) je nastojao kroz formalno definiranje razlikovati turistička putovanja od drugih vrsta putovanja u svrhu prikupljanja statističkih podataka. Problematika definicije pojmova i razlikovanja određenih kategorija riješena je određivanjem formalnih karakteristika koje putnici moraju ispuniti kako bi se smatrali turistima. Ovo je postignuto kroz definiranje pojmovnih odrednica posjetitelja, minimalne i maksimalne duljine boravka te svrhe putovanja. Konačna definicija turizma s potražnog aspekta glasi: *'Turizam uključuje aktivnosti proizašle iz putovanja i boravka osoba izvan njihove uobičajene sredine ne duže od jedne godine radi odmora, poslovnog putovanja i drugih razloga nevezanih uz aktivnosti za koje bi primili ikakvu naknadu u mjestu koje posjećuju'* (UNWTO, 2001.) [2].

2.2. TURISTIČKO TRŽIŠTE: PONUDA I POTRAŽNJA

Posljednjih desetljeća sektor turizma postao je jedan od najprofitabilnijih sektora gospodarstva i jedan je od najvažnijih čimbenika društveno-kulturnog razvoja. U današnjem stupnju razvoja društva, turizam je složen i višestruk fenomen. Za državu, turizam igra značajnu ulogu u društveno-ekonomskom razvoju teritorija i potiče očuvanje postojećih turističkih resursa u regiji. Svrha razvoja turizma je stvoriti povoljno organizacijsko, pravno i gospodarsko okruženje za razvoj područja na temelju učinkovitog korištenja prirodnih resursa, povijesnog i kulturnog potencijala, osiguravanje njezinih društveno-ekonomskih interesa i sigurnosti okoliša. Materijalna osnova turizma, bilo da se razmatra globalno ili kroz specifične komponente, značajno varira ovisno o veličini, tipologiji, razini i tempu razvoja različitih područja. Te razlike su rezultat međusobno povezanih čimbenika. Prvo, geografija određenog područja i koncentracija turističkih atrakcija imaju ključnu ulogu, uključujući njihovu vrijednost i mogućnost iskorištavanja. Drugo, povijesne tendencije u razvoju potražnje za turističkim uslugama značajno su utjecale na usmjeravanje ulaganja. Treće, teritorijalne nejednakosti, posebno u smislu infrastrukture, reflektiraju različite stupnjeve gospodarskog i društvenog razvoja, kao i ulogu turizma u regionalnoj ekonomiji. Postoji jasna povezanost između teritorijalne raspodjele materijalne osnove, razvoja turizma i zadovoljavanja potreba korisnika turističkih usluga. Neadekvatna ili neuravnotežena distribucija tih resursa negativno utječe na razvoj turizma, rezultirajući problemima poput pretrpanosti odmarališta, pada kvalitete usluga, pogoršanja prirodnog okoliša, smanjenja atraktivnosti destinacija te povećanja zagađenja. Stoga, ravnomjernija raspodjela materijalne

osnove ključna je za održivi razvoj turizma. To ne znači jednakost u raspodjeli resursa, već njihovo pravilno usklađivanje s lokalnim potencijalima i potražnjom u skladu s načelima održivosti. Uravnoteženija raspodjela turističkih kapaciteta također može smanjiti koncentraciju negativnih učinaka i potaknuti razvoj svih regija, smanjujući razlike među njima. Specifični problem neravnomjernog rasporeda materijalne osnove turizma prisutan je i u Hrvatskoj, gdje postoje značajne razlike među turističkim regijama, čak i onima sličnog potencijala ili razine gospodarskog razvoja. Ključna komponenta tehničko-materijalne osnove turizma je mreža smještajnih jedinica, koja igra presudnu ulogu u zadovoljavanju osnovnih potreba turista tijekom odmora. Veličina, struktura i raspored tih kapaciteta oblikuju ne samo turističku ponudu nego i kretanje turističkih tokova, dok se smještajna sredstva klasificiraju prema kriterijima kao što su udobnost, funkcionalnost, trajnost i oblik vlasništva [3].

Dakle, turizam se temelji na dva ključna elementa: turističkoj ponudi i turističkoj potražnji. Turistička putovanja rezultat su potreba koje se manifestiraju kao turistička potražnja. Turističko tržište ne postoji samo radi sebe, već se oblikuje kako bi zadovoljilo želje, htijenja i osjećaje turista, pri čemu je potražnja u turizmu izraz subjektivnog gledišta turista. Zabava, potreba za relaksacijom, bijeg od svakodnevnih problema i rutine potiče turistička putovanja. U nastojanju da se zadovolje te potrebe kroz stvaranje doživljaja i iskustava putovanja, razvijeni su poslovni i odmorišni turizam. Suvremeni turizam rezultat je nekoliko ključnih faktora: tehničkih dostignuća, društveno-ekonomskih promjena unutar društva (kao što su povećanje slobodnog vremena i rast životnog standarda) te otvaranja nacionalnih gospodarstava i globalizacije [4].

2.2.1. Turistička ponuda

Turistička ponuda predstavlja dio turističkog tržišta koji nudi dobra i usluge namijenjene zadovoljenju turističkih potreba. Njena osnovna funkcija je zadovoljiti potrebe turista svojim kapacitetom. Turistička ponuda sastoji se od tri ključna čimbenika: atraktivnih, komunikacijskih i receptivnih. Atraktivni čimbenici uključuju razne proizvode i društvene elemente, posebno kulturno-povijesne spomenike, koji privlače turiste radi rekreacije, kulturnih doživljaja i zabave. Komunikacijski čimbenici obuhvaćaju prometna sredstva i razvijenost prometnih veza kao i interakciju s turistima te tržišne komunikacije. Receptivni čimbenici odnose se na elemente koji omogućuju kvalitetan boravak turista na određenoj destinaciji, pružajući uvjete u kojima atraktivne karakteristike i rekreativni sadržaji mogu doći do punog izražaja. Ovi čimbenici ne moraju biti sjedinjeni kod svakog

pružatelja turističkih usluga, ali moraju biti prisutni kao dio ponude određenog područja. Pružatelji turističkih usluga stalno su pod pritiskom da otkrivaju nove turističke lokalitete, aktivnosti i događaje te kreiraju nove turističke proizvode kako bi se prilagodili potrebama turista, zadržali konkurentnost i postotak na turističkom tržištu [5].

Istraživanjem suvremenih tehnoloških, ekonomskih i društvenih kretanja identificirano je pet ključnih čimbenika koji oblikuju modernu turističku ponudu. To su [5]:

1. Tehnologija kao ključni partner – s razvojem mobilnog interneta, navigacijskih sustava i pametnih telefona, digitalni svijet postao je neizostavan dio života. Internet je transformirao način pretraživanja i iskustva putovanja te se nametnuo kao važan kanal prodaje. Mjera u kojoj će tehnologija postati integrirana u usluge, od rezervacije putovanja do funkcionalnosti hotela i drugih usluga, ovisi o strategiji svake tvrtke. No, jedno je sigurno tehnologija i turizam nikada nisu bili bliži, zajednički težeći maksimalnom zadovoljstvu gostiju.

2. Utjecaj digitalnih kanala na ponudu – digitalizacija je značajno utjecala na razvoj turističkih usluga, marketing i prodajne kanale. Gotovo trećina turističkog prometa ostvaruje se putem mobilnih platformi, no prostor za rast ostaje velik. Turistička ponuda, posebno u hotelijerstvu, suočava se s izazovima u pronalaženju ravnoteže između uspješnih online ponuda i izgradnje vlastitog imidža kroz kreativnu prilagodbu potrebama sofisticiranih putnika današnjice i budućnosti.

3. Razvijanje osjećaja pripadnosti – komunikacija je danas ključna i istovremeno dostupna kao nikada prije. U uvjetima velike konkurencije, važno je pažljivo graditi odnose s gostima, pružajući im osjećaj pripadnosti i nadmašujući njihova očekivanja. Lojalnost stečena kroz ovaj pristup prelazi iz fizičkih u digitalne kartice lojalnosti, obogaćujući korisničko iskustvo. Odnos s gostom ne završava rezervacijom niti odlaskom; marketinške strategije trebaju poticati povratak kroz sustavno podsjećanje.

4. Spoj turizma i zdravlja – turizam i zdravlje postaju nerazdvojni pojmovi. Bez obzira na to je li zdravstvena usluga primarni razlog putovanja ili ne, odmor i aktivnosti trebaju doprinosti fizičkom i psihičkom zdravlju. To zahtijeva da cijela turistička ponuda u destinaciji, uključujući smještaj, gastronomiju i rekreaciju, bude usklađena s ciljem unapređenja zdravlja. Ova integracija nikada nije završena; inovativnost i briga za dobrobit gostiju su ključni.

5. Održivost i briga o resursima – održivost je ključno očekivanje gostiju. Turizam treba biti ekonomski, društveno-kulturno i ekološki održiv, što zahtijeva informirano

sudjelovanje svih relevantnih dionika i inovativno vodstvo. Turisti su sve svjesniji održivih praksi i neće ignorirati propuste domaćina u tom području.

2.2.2. Turistička potražnja

Prema Enciklopediji turizma, turistička potražnja obuhvaća sudjelovanje ljudi u turističkim aktivnostima, što se mjeri kroz broj turističkih dolazaka ili odlazaka te kroz financijska sredstva koja turisti troše. Turistička potražnja odnosi se na potražnju za dobrima i uslugama, uključujući i usluge posrednika u turizmu, koji mogu biti pojedinačni proizvodi ili paket aranžmani. Ova potražnja nastaje kao rezultat nastojanja turista da zadovolje svoje turističke potrebe, a ključni preduvjet za nju je kupovna moć turista, bilo da se radi o pojedincima ili obiteljima. To znači da su turistička putovanja uvelike ograničena ekonomskim mogućnostima turista, bez obzira na intenzitet njihovih želja. Također, turistička potražnja pod utjecajem je društveno-ekonomskih uvjeta i mogućnosti, kao i vanjskih faktora poput prirodnog okruženja, socijalne politike, dostupnog slobodnog vremena, razine turističke kulture, razvijenosti prometne infrastrukture i turističke promidžbe. Analizom društvenih i ekonomskih kretanja spoznalo se da suvremenu turističku potražnju, oblikuju slijedeći trendovi [5]:

- Turizam sjede kose: Generacija 60+ se povećava, pa će do 2050. godine činiti 21% populacije. Za njih su potrebne personalizirane usluge koje zadovoljavaju njihove specifične interese i navike.
- Generacije Y i Z: Generacija Y (rođeni 1980-1995) već dominira turističkom scenom i do 2025. godine činit će polovicu svih turista. Generacija Z (rođeni 1995-2009) zahtijeva tehnološki napredne usluge i ima visok stupanj ekološke i socijalne osjetljivosti.
- Rastuća srednja klasa: Do 2030. godine srednja klasa će brojati 4,9 milijardi ljudi, s većinom iz Azije i Pacifika, što će značajno utjecati na turističku potražnju i ponudu.
- Nove destinacije: Povećava se broj novih turističkih destinacija, posebno u Aziji, Južnoj Americi, na Bliskom istoku, u Africi te srednjoj i istočnoj Europi. Turisti traže nova, neistražena i egzotična mjesta.
- Sigurnost: Sigurnost je ključna za turizam, a političke napetosti, nemiri i terorizam najveći su neprijatelji. Destinacije pogođene nesigurnošću teško se oporavljaju, što zahtijeva učinkovit krizni menadžment.

Za razliku od drugih gospodarskih djelatnosti, gdje ponuda "putuje" prema potražnji, u turizmu potražnja "putuje" prema ponudi. Turistička potražnja se aktivira tek kada turist

napusti svoje mjesto boravka. Također, proizvodi i usluge u turizmu često se kupuju "na neviđeno", putem kataloga, videozapisa ili interneta, a stvarna kvaliteta može se iskusiti tek na samoj turističkoj destinaciji.

3. ODRŽIVI RAZVOJ

3.1. POJAM ODRŽIVOG RAZVOJA

U posljednjih nekoliko godina, ubrzan i nekontroliran rast stanovništva, gospodarski razvoj i međunarodna trgovina, uz sve veće energetske i materijalne potrebe, negativno utječu na okoliš, ljudsko zdravlje te biljni i životinjski svijet. Ovi faktori ugrožavaju prirodne resurse Zemlje, a ozbiljna zagađenja dodatno pogoršavaju situaciju. Ekološka organizacija Global Footprint Network upozorava da bi, ukoliko se aktualni trendovi neodrživog razvoja nastave, do 2030. godine čovječanstvu bio potreban još jedan planet za opskrbu hranom, vodom, energijom i odlaganje otpada [6].

Održivi razvoj predstavlja paradigmatički pristup koji nastoji uskladiti gospodarski rast s potrebom za očuvanjem resursa i zaštitom okoliša. Ovaj koncept temelji se na znanstvenim saznanjima koja ukazuju na potrebu promjene u odnosu prema okolišu i sve manjoj dostupnosti obnovljivih i neobnovljivih resursa. Održivi razvoj, koji je već gotovo trideset godina jedini ozbiljan alternativni model, teži ravnoteži između gospodarskih, socijalnih i okolišnih potreba, s ciljem zadovoljenja potreba sadašnje generacije bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija. Kako bi dodatno potaknuo primjenu održivog razvoja, UN je 25. rujna 2015. godine, na svom 70. zasjedanju Opće skupštine, usvojio Program održivog razvoja do 2030. Ovaj program, koji se temelji na 17 Globalnih ciljeva održivog razvoja i 169 pod ciljeva, definira željene promjene i ciljeve za budućnost kroz različita područja. Uklanjanje ugljika iz poslovnih procesa uskoro će postati ključna transformacija za opstanak organizacija u globalnoj ekonomiji. Ovaj proces transformacije donosi rizike, ali i velike prilike. Ključno je pronaći poslovne prilike za razvoj održivih rješenja. Postizanje održivog razvoja na globalnoj razini zahtijeva sistemске promjene, od tržišta i politika do institucija i ponašanja koja podržavaju tehnološke inovacije i njihovu primjenu. Ovdje države igraju ključnu ulogu jer moraju usmjeriti tržišta prema održivom razvoju i ohrabriti tvrtke da pređu na nisko-ugljični ili održivi razvoj. Potrebno je razviti regulative koje potiču tvrtke na učinkovitost i odgovorno korištenje prirodnih resursa,

smanjujući potrošnju vode i energije. Pametna regulacija omogućit će ulazak inovacija usmjerenih na održivi razvoj ili eko-inovacija na tržište [7].

Osnovni odnos koji je u srži načela održivoga razvoja je odnos gospodarstvo – okoliš – društvo (slika 1) [8]. Društveno-okolišna ravnoteža mora biti prihvatljiva za sve zajednice, kako na lokalnoj, tako i na globalnoj razini, uz poštovanje osjetljivosti okoliša. Gospodarsko-okolišna ravnoteža zahtijeva stimulatивно i subvencionirano okruženje koje omogućava ekonomski rast uz očuvanje prirodnih resursa. S druge strane, gospodarsko-društvena ravnoteža podrazumijeva ravnomjeran ekonomski rast koji koristi poduzećima i lokalnim zajednicama [9]. Nameće se temeljno pitanje je li praktično moguće ostvarivati materijalni razvoj nekog društva ne dovodeći u opasnost održivost prirodnih resursa i zdravlje ljudi [8].

Slika 1. Osnovna načela održivog razvoja [9]

Današnja uporaba tehnologije često stavlja osobnu zaradu i udobnost života ispred dugoročne održivosti. Čovjek instinktivno koristi sve dostupne resurse kako bi zadovoljio svoje potrebe ili, još češće, kako bi napredovao u potrošačkom društvu, zanemarujući posljedice takvih postupaka. Iako suvremena tehnologija omogućava primjenu koncepta održivog razvoja, njegovo neostvarivanje često je posljedica interesa određenih skupina koje se fokusiraju na profit i očuvanje svoje moći u globaliziranom svijetu. Da bismo izbjegli posljedice ovakvog „instinktivnog djelovanja“, potrebno je razviti racionalne modele koji

uzimaju u obzir dugoročne posljedice naših nastojanja da zadovoljimo svoje potrebe i želje. Takvi modeli trebali bi razmatrati ne samo interese sadašnje generacije, već i potrebe budućih generacija [8].

3.2. CILJEVI ODRŽIVOG RAZVOJA

Ciljevi održivog razvoja, koje su usvojile sve države članice Ujedinjenih naroda 2015., daju zajednički nacrt za postizanje održivije budućnosti do 2030. 17 međusobno povezanih ciljeva pokriva širok raspon izazova održivosti, uključujući siromaštvo, nejednakost, klimatske promjene, degradaciju okoliša, prosperitet i mir i pravda. Održivi poduzetnici mogu dati vitalne doprinose postizanju mnogih od ovih ciljeva kroz svoje inovativne proizvode, usluge i poslovne modele. Ovaj sažetak naglašava ključne načine na koje održivo poduzetništvo može podržati realizaciju ciljeva održivog razvoja, kao što su razvoj rješenja za obnovljivu energiju, dizajniranje poslovnih modela gospodarstva, promicanje održive potrošnje i proizvodnje te stvaranje gospodarskih prilika [10].

Slika 2. Ciljevi održivog razvoja [11]

3.3. ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA

Održivi razvoj turizma, prema Svjetskoj turističkoj organizaciji (engl. *Sustainable Tourism Development*), usmjeren je na korištenje prostora tako da se zadovolje turističke, socijalne i estetske potrebe, uz očuvanje kulturne baštine, ekološkog sustava i bioraznolikosti. Prirodne atrakcije, koje su ključne za budući razvoj turizma, moraju se sačuvati za buduće generacije. Cilj je održivog turizma uspostaviti ravnotežu između broja posjetitelja i njihovog utjecaja na destinaciju, kako bi turističke aktivnosti dugoročno bile ekološki prihvatljive. Održivi turizam temelji se na odgovornom korištenju prostora koje ne prelazi njegovu regenerativnu sposobnost, što podrazumijeva kontrolu broja turista i turističke infrastrukture. Ravnoteža između gospodarskog napretka i očuvanja okoliša ključna je za dugoročni razvoj turizma. Utjecaji na okoliš dolaze od turista, ali i od organizatora turizma, pa održivi razvoj uključuje ne samo turizam već i povezane sektore, osiguravajući stabilnost na lokalnoj i globalnoj razini. Turizam treba promatrati u širem kontekstu, uzimajući u obzir njegov utjecaj na lokalnu zajednicu i međusobne odnose između turista i destinacije [8]. Kontrolom lokalne zajednice, osnaživanjem i opunomoćivanjem lokalnih nositelja vlasti u planiranju i samostalnom donošenju odluka o upravljanju i budućem razvoju turizma na određenom lokalitetu može se doprijeti znatnom poboljšanju turizma. Posebna važnost lokalne zajednice je u zadržavanju mladih proaktivnim projektima zapošljavanja, obrazovanja i prosvjedovanjem protiv destrukcije prirodnih elemenata na mjestu življenja. Turističke destinacije postaju sve sličnije i nalikuju jedna na drugu, dok turisti traže autentičan doživljaj, a za održivi razvoj potrebno je postići ravnotežu između mogućnosti rasta i potreba za očuvanjem resursa, poštivati lokalnu kulturu i tradiciju, upoznati turiste s lokalnim običajima, jezikom i kulturom, ali i lokalno stanovništvo treba naučiti kakva su očekivanja raznih gostiju, mora se težiti kvaliteti, a ne kvantiteti [12].

Problem kod odabira indikatora održivog turističkog razvoja proizlazi iz činjenice da održivi turizam sve više postaje politički prioritet za turističke destinacije, čime se razvijaju dva glavna pristupa kreiranju tih indikatora. S jedne strane je znanstveni pristup, usmjeren na prikupljanje velike količine podataka, dok s druge strane stoji politički pristup, koji često koristi već dostupne podatke i pojednostavljuje ih u indikatore koji podržavaju političke odluke i olakšavaju javno razumijevanje te ubrzavaju donošenje razvojnih odluka. Sukob između znanstvenog i političkog pristupa ogleda se u tome što znanstvenici često zanemaruju političku dimenziju, zbog čega njihovi indikatori nemaju legitimitet kod

političara. Treći pristup, temeljen na konsenzusu ili lokalnoj politici, uključuje sudjelovanje dionika u razvoju zajedničkih ciljeva unutar priobalnih destinacija. Tako prioriteti i sadržaj indikatora često ovise o onima koji ih kreiraju, bilo da su to znanstvenici ili političari. Kontinuitet u procjenjivanju održivog turizma smatra se ključnim, uz korištenje temeljnih indikatora koji se fokusiraju na bitne probleme održivog razvoja priobalnih destinacija. U tablici 1. prikazani su temeljni problemi, odnosno područja održivog razvoja turizma [13].

Tablica 1. Najučestalija problemska područja u izradi indikatora održivog razvoja [13]

Voda	Potrošnja vode u sklopu turističkog sektora
Ekosistem	Zaštita prirodne sredine
Atmosfera	Zagađivanje zraka u sklopu turističkog sektora
Opskrba energijom	Potrošnja energije u sklopu turističkog sektora
Smeće	% recikliranog otpada, postupanje s otpadom u odnosu na ukupnu količinu otpada
Okoliš	Kvaliteta tla, vode, jezera, mora i rijeka
Sigurnost	Odnos između broja turista i lokalnog stanovništva na kulturnim dešavanjima
Zdravlje	Razina zadovoljstva lokalnog stanovništva
Otpornost i rizici	Ugroženost okoliša / koliko je okoliš otporan i koliko odolijeva zagađenjima iz turizma
Zadovoljstvo	Razina zadovoljstva turista
Sudjelovanje javnosti	Razina sudjelovanja lokalnog stanovništva u procesima odlučivanja
Kultura	Razina zaštite kulturno-povijesnih dobara
Pristup	Frekventnost i kapacitet uporabe ili razina upotrebe postojeće prometne infrastrukture do destinacije

Investicije	% novoizgrađenih smještajnih kapaciteta namijenjenih turizmu
Promocija ekoturizma	Broj poduzeća (hotela) koji su nositelji ekoloških markica
Ekonomska vitalnost	% prihoda koji su ostvareni od turizma u lokalnoj zajednici
Zaposlenost	% novo ostvarenih radnih mjesta u turističkom sektoru koje obavlja lokalno stanovništvo
Marketing	% posjetitelja koji se vraćaju drugi put
Distinkcija	Broj posjeta kulturno-povijesnim znamenitostima
Turistički promet	Broj turista, ostvarena turistička noćenja

Za definiranje indikatora u ovako postavljenim problemskim područjima i prema zadanim kriterijima potrebno je pristupiti na sljedeći način: prepoznati i definirati indikatore koji su ključni za planiranje i upravljanje priobalnim destinacijama, uzeti u obzir prostorni aspekt u analizi, osigurati da indikatori imaju utjecaj na relevantna pitanja važna za destinacije te osigurati dostupnost statističkih podataka za procjenu tih indikatora.

Glavni aspekti i kriteriji održivog razvoja turizma opisanih u publikaciji Svjetske turističke organizacije prikazani su tablicom 2 [13].

Tablica 2. Kriteriji i aspekti održivog razvoja turizma [13]

ASPEKTI	KRITERIJI
ZADOVOLJSTVO ZAJEDNICE	Zadovoljstvo lokalnog stanovništva Učinci turizma na zajednicu Pristup lokalnog stanovništva ključnoj ostavštini Jednakost spolova
ODRŽAVANJE KULTURNOG NASLJEĐA	Zaštita materijalne baštine
SUDJELOVANJE ZAJEDNICE U TURIZMU	Uključenost zajednice i osviještenost
ZADOVOLJSTVO TURISTA	Održavanje zadovoljstva turista Dostupnost

ZDRAVLJE I SIGURNOST	Zdravlje Postupak kod epidemije i međunarodnog prenošenja bolesti Sigurnost turista Sigurnost lokalnog stanovništva
UBIRANJE EKONOMSKIH POGODNOSTI	Sezonski dolazak turista Zapošljavanje Doprinos turizma zaštiti prirode Konkurentnost turističkog poslovanja Smanjenje siromaštva
ZAŠTITA VRIJEDNOG PRIRODNOG NASLJEĐA	Kvaliteta morske vode Zaštita kritičnih ekosustava
UPRAVLJANJE RIJETKIM PRIRODNIM RESURSIMA	Upravljanje energijom Klimatske promjene i turizam Kvaliteta vode za piće Raspoloživost vode i njezina zaštita
OGRANIČAVAJUĆI UČINCI TURISTIČKE AKTIVNOSTI	Postupci s kanalizacijom Upravljanje čvrstim otpadom Onečišćenje zraka Kontroliranje razine buke Upravljanje učincima turističkih objekata i infrastrukture
KONTROLIRANJE TURISTIČKE AKTIVNOSTI I RAZINA	Upravljanje manifestacijama Kontroliranje intenziteta uporabe
PLANIRANJE ODREDIŠTA I KONTROLA	Integriranje turizma u lokalno planiranje Zračni prijevoz Prijevoz vezan za turizam Kontrola razvoja
DIZAJNIRANJE PROIZVODA I USLUGA	Kreiranje obilaznih smjerova i smjerova kretanja Marketing za održivi turizam Zaštita ugleda turizma
ODRŽIVOST TURISTIČKIH OPERACIJA I USLUGA	Održivost, politika i praksa upravljanja okolišem u turističkom poslovanju

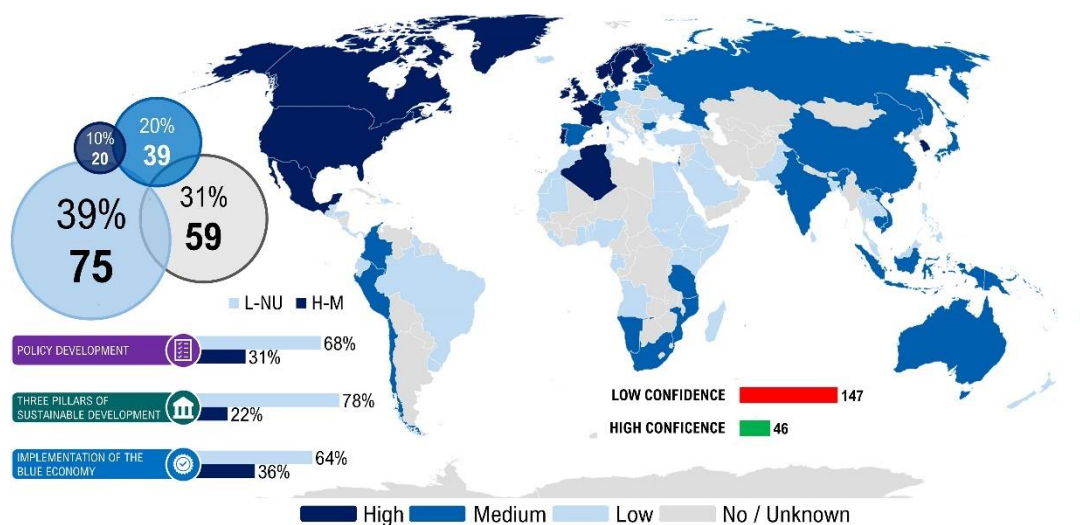
Uspjeh turizma treba se mjeriti duljinom boravka, razinom potrošnje i kvalitetom doživljaja, a ne isključivo brojem posjetitelja i noćenja. Ravnoteža između zaštite prostora i razvoja temelji se na usklađivanju interesa turizma i gospodarstva s jedne strane, te očuvanja okoliša, njegovih atrakcija i ograničenja, uzimajući u obzir potrebe i interese lokalne zajednice, s druge strane [8]

3.4. ULOGA PLAVE EKONOMIJE U ODRŽIVOJ BUDUĆNOSTI

Plava ekonomija dobila je na snazi u međunarodnom i regionalnom diskursu i upravljanju tijekom proteklog desetljeća. Unatoč istaknutosti pojma u međunarodnim i nacionalnim forumima i programima, plavo gospodarstvo kao koncept ostaje slabo definirano i uglavnom se nedovoljno provodi na nacionalnoj razini. Zbog toga postoji opasnost da plavo gospodarstvo postane politički alat, a ne alat za postizanje praktičnih ciljeva i unaprjeđenje zdravlja oceana, gospodarskog razvoja i društvene jednakosti. S obzirom na sve veću hitnost rješavanja problema pogoršanja zdravlja oceana i kontinuirani rast oceanskih industrija, prevođenje konceptualizacija visoke razine plavog gospodarstva u operativnu provedbu i pregled te provedbe za buduću prilagodbu trebao bi biti visoki prioritet [14].

Većina vlada ima politike i planove za prelazak s fosilnih goriva kako bi igrale svoju ulogu u ispunjavanju ciljeva Pariškog sporazuma. Ali daleko manje njih ima koherentnu strategiju za potporu plavoj ekonomiji, unatoč tome što se mnoge zemlje uvelike oslanjaju na oceane za hranu, energiju, transport i sredstva za život. Na primjer, procjenjuje se da se više od 90% robe prevozi morem, stvarajući ovisnost o oceanima za proizvodna i potrošačka tržišta. Alati su potrebni ne samo za pomoć u vrednovanju plavog gospodarstva i razvoju relevantnih taksonomija i okvira za ulaganja, već i za razvoj i provedbu strategija za zaštitu i poboljšanje morskih ekosustava i balansiranje konkurentskih prioriteta. Države trebaju ulagati u oceane kao dio svojih nacionalno određenih doprinosa (engl. *Nationally Determined Contributions*, NDC) i planova otpornosti obale. Zemlje moraju surađivati kako bi zaštitile područja globalno važne bioraznolikosti, kako bi omogućile održiv i pravedan pristup resursima bilo kroz održivi ribolov, transport, turizam ili drugo.

Trenutačni globalni pregled razvoja plave ekonomije u 193 države članice UN-a prikazan je na slici 3. Od tih zemalja, 10% zemalja identificirano je u našim sustavima kategorizacije kao zemlje koje imaju visoku razinu razvoja i provedbe Plave ekonomije. Ovih 10% odgovara približno 20 zemalja, od kojih su sve obalne države. Većina zemalja u ovoj kategoriji su razvijene zemlje, međutim neke zemlje u razvoju aktivno promiču razvoj plave ekonomije (kao što su Seychelles, Palau i Bahamas) te su kategorizirane kao visokorazvijene. Od 193 razmatrane države, 20% (ili 39 zemalja) kategorizirano je kao srednje razvijene, što znači da su uložile određene napore da razviju svoje Plavo gospodarstvo i operacionaliziraju ga, i kroz politiku i kroz djelovanje. Većina razmatranih država (70%, ili 134 zemlje) kategorizirane su kao nisko razvijene ili ne/nepoznate [14].

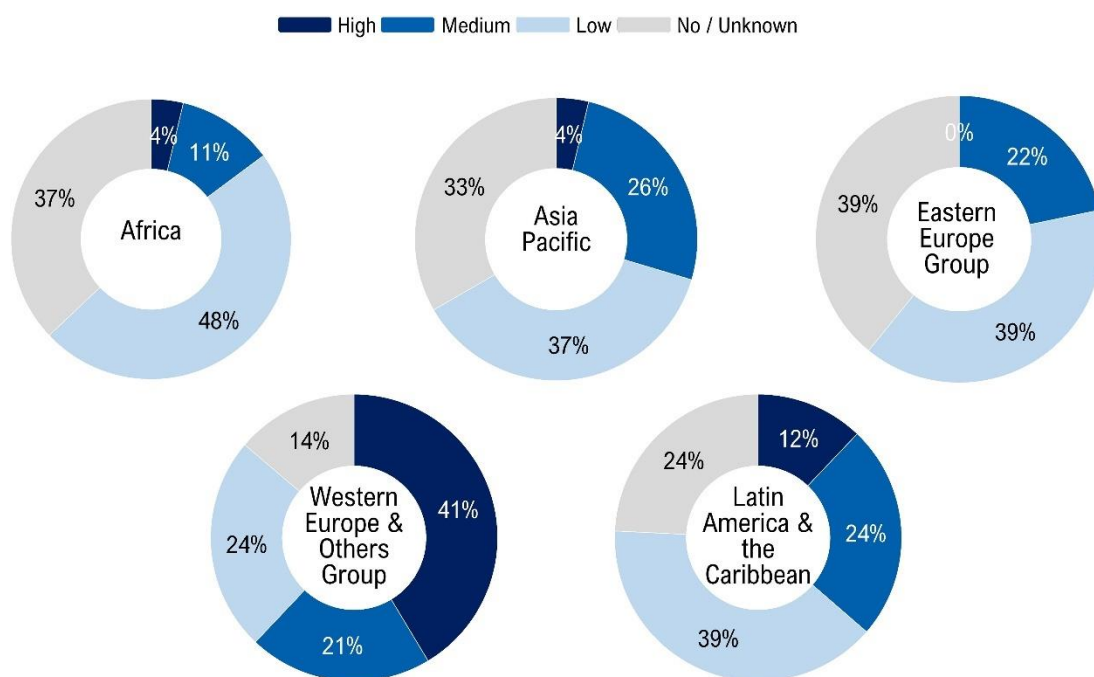

Slika 3. Pregled razvoja globalne plave ekonomije [14]

Također sa slike 3. se može očitati kako je od 193 zemlje članice UN-a, 36% (69 zemalja) razvilo politiku, plan ili strategiju plave ekonomije ili ju je uključilo u druge planske dokumente. Međutim, samo 22% (43 zemlje) jasno je definiralo društvene i ekološke ciljeve u okviru svojih planova plavog gospodarstva. Također, dokazi o stvarnoj primjeni plave ekonomije pronađeni su u 31% zemalja (60 zemalja). Što se tiče kvalitete informacija, 24% zemalja (46 zemalja) imalo je visoku razinu pouzdanosti podataka, dok je 76% zemalja (147 zemalja) ocijenjeno s niskom razinom pouzdanosti, što se najčešće može pripisati nedostatku službenih informacija na vladinim web stranicama ili nedostatku javno dostupnih informacija na engleskom jeziku [14].

Grafikon na slici 4 prikazuje analizu razvoja plave ekonomije po regijama. Zemlje Zapadne Europe i druge skupine prednjače u razvoju plave ekonomije, a mnoge zemlje u ovoj skupini imale su dokaze o implementaciji i operacionalizaciji plave ekonomije. Analiza je potvrdila da zemlje bez izlaza na more imaju nisku razinu interesa za razvoj plavog gospodarstva na nacionalnoj razini. Međutim, pokazalo se da su se neke zemlje bez izlaza na more uključile u koncept plave ekonomije i žele podići svijest o aktivnostima ili inicijativama povezanim s plavom ekonomijom. Na primjer, Austrija pridonosi smanjenju onečišćenja mora plastikom kroz svoje aktivnosti na kopnu, a Mongolija ima interes za globalne registre brodova [14].

Note: Western Europe & Other Group includes North America, Australia, and New Zealand.

Slika 4. Razvoj globalne plave ekonomije po regijama [14]

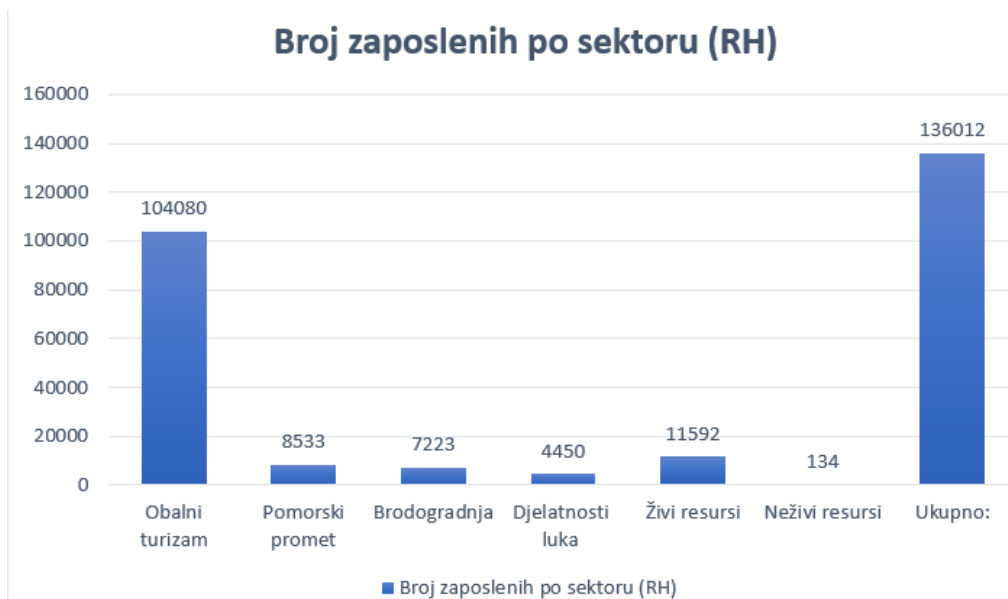
3.4.1. Plava ekonomija Republike Hrvatske

Slika 5. prikazuje broj zaposlenih u različitim sektorima plave ekonomije Republike Hrvatske prema podacima iz 2021. godine. Ukupan broj zaposlenih u ovom sektoru iznosi 136.012. Sa slike 5 vidljivo da najveći udio zaposlenih otpada na sektor obalnog turizma s čak 104.080 zaposlenih, što čini 76,5% ukupnog broja zaposlenih u plavoj ekonomiji.

Ostali sektori imaju znatno manji broj zaposlenih [15]:

- Živi resursi (ribarstvo, akvakultura, marikultura): 11.592 zaposlenih
- Pomorski promet: 8.533 zaposlenih
- Brodogradnja: 7.223 zaposlenih
- Djelatnosti luka: 4.450 zaposlenih
- Neživi resursi (U kontekstu plave ekonomije misli se na iskorištavanje prirodnih resursa koji nisu živi organizmi, ali se nalaze u morskim i obalnim područjima. Primjerice iskorištavanje fosilnih goriva, vodenih resursa i drugih.): 134 zaposlenih

Ovi podaci jasno pokazuju da plava ekonomija Hrvatske najviše ovisi o obalnom turizmu i sektoru živih resursa. To znači da je obalni sektor ključan za zapošljavanje u Hrvatskoj, kako u kontekstu plave ekonomije, tako i na općem tržištu rada.

Slika 5. Zaposlenost po sektorima plave ekonomije u RH (2021.) [15]

Slika 6. prikazuje raspodjelu bruto dodane vrijednosti u Republici Hrvatskoj prema podacima iz 2021. godine. Najveću bruto dodanu vrijednost ostvario je obalni turizam (2337 milijuna eura). Zatim slijede pomorski promet (173 milijuna eura) i živi resursi s 172 milijuna eura. Brodogradnja i djelatnosti luka dijele istu bruto dodanu vrijednost 117 milijuna eura. Posljednje mjesto s 2 milijuna eura pripada neživim resursima [16].

Iz ovih podataka jasno je da je obalni turizam ključan pokretač plave ekonomije u Hrvatskoj, dok ostali sektori doprinose znatno manjim udjelom u bruto dodanoj vrijednosti.

Slika 6. Raspodjela bruto dodane vrijednosti u plavoj ekonomiji u 2021. godini [16]

4. GLOBALNI TRENDOWI I ODRŽIVI RAZVOJ POMORSKOG I OBALNOG TURIZMA

Obalni i pomorski turizam značajan je podsektor kako šireg sektora turizma tako i plave ekonomije. Element vode oduvijek je izazivao fascinaciju kod ljudi pa su se kroz sve veće slobodno vrijeme razvili različiti turistički proizvodi vezani uz vodu i more. Pomorski turizam je segment turizma koji je prvenstveno nastao kao odgovor turističkih dionika na sve veću potražnju za provođenjem slobodnog vremena na plovilima namijenjenim sportu i rekreaciji [17]. Procjenjuje se da će do 2030. pomorski i obalni turizam činiti najveći udio (26%) u globalnom oceanskom gospodarstvu, zapošljavajući 8,6 milijuna ljudi [18]. Glavna razlika pomorskog i obalnog turizma je što obalni turizam obuhvaća cijelu paletu aktivnosti vezanih uz turizam, slobodno vrijeme i rekreaciju koje se odvijaju na i uz obalu, dok se pomorski turizam odnosi na aktivnosti vezane uz mora i oceane koje se odvijaju dalje od obale. Razdvajanje pojmova pomorskog i obalnog turizma može djelovati umjetno jer su oni međusobno duboko povezani unutar istog vrijednosnog lanca. Ipak, oba se oslanjaju na iste prirodne resurse i često privlače iste posjetitelje, čineći ih gotovo neodvojivima u praksi. I obalni i pomorski turizam za dionike u turizmu otvaraju mnoge prilike za povećanje lokalnih prihoda, jačanje i poboljšanje lokalne infrastrukture i povećanje dobrobiti lokalnih zajednica [6]. U ovom kontekstu, marine i pomorske aktivnosti zauzimaju važan dio pomorskog turizma jer proizvodnja, upravljanje i ugošćavanje rekreacijskih plovila i s njima povezanih usluga podupiru zapošljavanje relativno visoko kvalificiranih radnika u usporedbi s većinom ostalih aktivnosti obalnog turizma. Pomorski turizam stvara izravne i neizravne učinke na polazišnim teritorijima i u odredištima, ne ograničavajući aktivnosti i potrošnju samo na usluge i proizvode vezane uz element vode [17].

Pomorski turizam stvara lanac vrijednosti koji uključuje različite dionike [17]:

- Sudionici pomorskog turizma: krajnji korisnici dobara i usluga povezanih s pomorskim turizmom.
- Pružatelji usluga pomorske rekreacije: tvrtke koje korisnicima nude robu i usluge za rekreaciju, poput tvrtki za iznajmljivanje opreme, škola i instruktora.
- Marine i luke: ključni akteri u omogućavanju sudjelovanja pružanjem infrastrukture te izravni pružatelji određenih turističkih usluga.

- Pružatelji općih turističkih usluga: pružatelji standardnih turističkih usluga koji opslužuju sve turiste kao što su smještaj i prijevoz.
- Lanci opskrbe: proizvođači brodova, opreme i ostalih potrepština, kao i distributeri za prethodno navedene segmente.

Obalne marine su blisko povezane s obalnim turizmom i rekreativnim aktivnostima, pružajući infrastrukturu i usluge koje omogućuju pristup vodi i sudjelovanje u slobodnim aktivnostima. Osim toga, one same po sebi postaju turističke atrakcije, privlačeći kako korisnike tako i posjetitelje koji doprinose lokalnoj ekonomiji. Marine igraju ključnu ulogu u svakom području u kojem su smještene, pa čak i u marginaliziranim ili degradiranim prostorima, gdje djeluju kao katalizatori regeneracije. Pružanje sadržaja povezanih s rekreacijskom plovidbom može promicati ne samo lokalnu regeneraciju, već i potaknuti gospodarsku aktivnost. Razvoj i rad obalne marine stvara gospodarske učinke na različite načine [17]:

- naknade koje plaćaju nautičari (stanovnici i posjetitelji) za marinske usluge,
- operateri marina kupuju robu i usluge od drugih tvrtki, podržavajući proizvodnju i zapošljavanje u opskrbnom lancu,
- nautičari troše novac na robu i usluge vezane uz njihovo putovanje morem, podržavajući proizvodnju i zapošljavanje na licu mjesta i između tvrtki (pomorske radionice, tvrtke za popravak i održavanje brodova, dobavljači goriva, itd.),
- korisnici plovidbe troše novac na hranu, piće, smještaj i trgovinu unutar i izvan mjesta,
- neke marine mogu koristiti i posjetitelji koji nemaju veze s nautikom, ali im pristupe i troše novac na hranu, piće i lokalnu trgovinu,
- postoje dodatne koristi za turizam u cjelini na području na kojem se marina nalazi jer privlači ljude u priobalna područja i posljedično trošenjem novčanih iznosa u lokalno gospodarstvo općenito,
- prodaja plovila, što određuje proizvodnju i zaposlenost među uključenim tvrtkama u brodogradnji, održavanju, distribuciji, uslugama i opskrbnim lancima,
- marine mogu igrati ulogu u ukupnom razvoju i regeneraciji obalnih područja s učinkom na ulaganja u stambene i poslovne nekretnine.

Sektor obalnog i pomorskog turizma trenutno prolazi kroz duboke promjene pod utjecajem tehnološkog napretka i sve veće predanosti održivosti okoliša. Ova industrija, vitalna za globalno turističko tržište, privlači milijune na svoje obale godišnje, nudeći bogatu

mješavinu prirodnih krajolika, kulturne baštine i morskih aktivnosti. Međutim, digitalna revolucija preoblikovala je očekivanja i ponašanja putnika, potaknuvši pomak prema sofisticiranijim marketinškim pristupima koji se temelje na podacima kako bi se učinkovito angažirali današnji digitalno-pametni turisti. Istodobno, održivost okoliša postaje sve važnija, ispitujući turističke operatere na njihov ekološki utisak. Današnji putnici sve više preferiraju odredišta kojima je prioritet očuvanje prirodnih resursa i pozitivan doprinos lokalnim zajednicama. Ovaj trend ne odražava samo pomak prema etičkom putovanju, već predstavlja i stratešku prednost koja se može iskoristiti kroz vješte marketinške strategije. Suočeni s ovom evoluirajućom digitalnom i ekološkom dinamikom, direktori obalnog i pomorskog turizma postavili su izazov da se vješto snađu u tim promjenama. Imaju zadatak usvojiti najnovije tehnološke inovacije, od analitike vođene umjetnom inteligencijom do *blockchain*-a, kako bi se angažirano i autentično povezali s potencijalnim posjetiteljima. Istodobno, integracija održivih praksi u njihovo poslovanje i transparentno komuniciranje tih napora postalo je najvažnije. Isprepletenost digitalizacije s održivošću naglašava suvremene marketinške strategije u ovom sektoru za usmjeravanje donošenja odluka i mjerenje uspjeha u ovom promjenjivom okruženju [19].

Dinamično gospodarstvo svijeta stvara ekonomsku osnovicu za nastavak rasta domaćeg i međunarodnog turizma diljem svijeta jer „novi bogataši“ traže nova iskustva. Kako prihodi rastu, ljudi svoju diskrecijsku potrošnju okreću prema iskustvima (uključujući i turizam), a ne proizvodima. Više ljudi u većem svjetskom gospodarstvu znači i više turista. Diljem svijeta, obalnim i pomorskim turizmom dominira masovni turizam, koji uključuje kretanje velikoga broja putnika u standardnim paket aranžmanima i porast turizma krstarenja. Komplementaran s tokovima masovnoga turizma je i segment tržišta posebnih oblika turizma vezanih uz obalni i pomorski turizam. On uključuje: turizam nasljeđa (oblik turizma koji se temelji na posjećivanju i istraživanju kulturnih, povijesnih, i prirodnih naslijeđa nekog područja), surfanje, jedrenje, tematske ture, zdravstveni turizam, hotele te rezorte, ekspedicije i ronjenje u velikim dubinama, morski ekoturizam i druge komplementarne aktivnosti poput: kušanja vina, gastronomije, konferencija, posebnih događanja i festivala te porast broja kuća za odmor, od kojih su mnoge u obalnim područjima. Svjetska turistička organizacija surađuje s vladama, javnim i privatnim partnerima, razvojnim bankama, međunarodnim i regionalnim financijskim institucijama, agencijama Ujedinjenih naroda i međunarodnim organizacijama na ostvarivanju skupa od 17 Ciljeva održivog razvoja. Njihovi naponi odražavaju uvjerenje da turistički razvoj treba biti usklađen s načelima održivosti – što znači da treba uzeti u obzir sve utjecaje koje on u

sadašnjosti i budućnosti može imati na gospodarstvo, društvo i okoliš, pri čemu treba posvetiti pozornost potrebama posjetitelja, same gospodarske aktivnosti, okoliša i lokalnih zajednica.

4.1. IZAZOVI ODRŽIVOG RAZVOJA POMORSKOG I OBALNOG TURIZMA

Turizam se oslanja na zdrav okoliš i održivo korištenje prirodnih resursa, no aktivnosti su često koncentrirane u gusto naseljenim područjima, što uzrokuje značajan porast potražnje za vodom, veće količine otpada i emisije iz zraka, cestovnog i pomorskog prometa tijekom vršnih sezona, te povećan rizik od degradacije tla i gubitka bioraznolikosti zbog infrastrukturnog razvoja. Slabo naseljena i netaknuta područja također mogu biti pod pritiskom. Dodatno, klimatske promjene povećavaju te pritiske i mogu preoblikovati geografski smještaj turizma i sezonske obrasce. Kako turistički sektor raste, ključno je iskoristiti njegov potencijal na način koji dugoročno osigurava ekonomske koristi uz očuvanje okoliša. Europska unija usredotočuje se na izazove s kojima se treba suočiti i predlaže strategiju za poboljšanje obalnog i pomorskog područja održivosti i konkurentnosti turizma, koju će provoditi komisija, države članice, regionalne i lokalne vlasti, privatni operateri i drugi dionici. Slika 7. obrađuje šest izazova pomorskog i obalnog turizma, a to su [20]:

Slika 7. Izazovi pomorskog i obalnog turizma [20]

- Izazov 1: Poticanje učinka i konkurentnosti kroz unapređenje znanja.
- Izazov 2: Upravljanje promjenjivosti ili nestabilnosti uvjeta potražnje.
- Izazov 3: Prevladavanje fragmentacije (raspršenosti) sektora kroz prepoznavanje prilika u otočnosti i udaljenosti kao geografskim prednostima.
- Izazov 4: Povećanje dostupnosti sredstava iz EU, posebno kroz Europske strukturne i investicijske fondove.
- Izazov 5: Jačanje održivosti rješavanjem ekoloških pritisaka.
- Izazov 6: Poticanje vještina i inovacija kroz istraživanje, inovacije i konkurentnost, uz promicanje inovativne, održive i kvalitetne ponude. Ključni su obrazovanje, obuka, kultura, zaštita okoliša i borba protiv klimatskih promjena.

Većina europskih politika i gospodarskih aktivnosti ima izravan ili neizravan utjecaj na obalni i pomorski turizam, koji ima potencijal postati motor gospodarskog rasta.

Glavne prepreke održivom razvoju uključuju [21]:

- **Narušavanje kvalitete okoliša:**
 Za turizam, više nego za druge gospodarske aktivnosti, ključno je očuvanje izuzetno vrijednih okoliša. Međutim, sve veći broj posjetitelja opterećuje osjetljive morske ekosustave. Turističke aktivnosti dodatno zagađuju obalne i morske okoliše. Loše planiranje turističkog razvoja negativno utječe na lokalne gospodarske grane i zajednice. Svi oblici turističkog razvoja, posebno prijevoz, ostavljaju ugljikov otisak. Mnogi morski okoliši su zajednički resursi, poput jezera, oceana, ribolovnih područja, kitova, čistog zraka i vode, koje svi imaju pravo koristiti. Nedostatak vlasništva i cijena za korištenje ovih resursa dovodi do prekomjernog turizma, što rezultira pretjeranom eksploatacijom, zloupotrebom, prometnim gužvama, zagađenjem, smanjenjem kvalitete i bioraznolikosti ovih sve oskudnijih morskih resursa.
- **Razvoj gradova:**
 Obalna područja visoko su cijenjena, no suočavaju se s intenzivnim iskorištavanjem zemljišta i otuđivanjem lokalnih resursa. Obalni i pomorski turizam diljem svijeta često je obilježen prekomjernom eksploatacijom, slabom regulacijom razvoja i neadekvatnim upravljanjem resursima i zajednicama. Posljedice su vidljive u drastičnim promjenama krajolika zbog masovne izgradnje infrastrukture, građevina i drugih objekata. Takav razvoj nerijetko prati špekulacija i manjak dugoročnog planiranja, što dovodi do ozbiljnih društvenih i ekoloških šteta, uključujući

uništavanje obale, eroziju plaža i tla, ispuštanje nepročišćenih otpadnih voda u more te degradaciju ključnih obalnih staništa. Uz to, dolazi do zasićenja tla i smanjenja površina pogodnih za poljoprivredu i druge gospodarske aktivnosti, što dodatno ugrožava lokalne zajednice.

- Utjecaj drugih grana gospodarstva na turizam:

Ekonomske aktivnosti izvan turizma mogu imati ozbiljne negativne posljedice na ekosustave, uzrokujući uništavanje staništa, smanjenje bioraznolikosti i zagađenje, što narušava atraktivnost obalnih i morskih turističkih destinacija. Aktivnosti poput akvakulture, ribolova, istraživanja i eksploatacije minerala, kao i ispuštanje nafte iz tankera i bacanje otpada s trgovačkih brodova, značajno smanjuju održivost tih područja. Dodatno, zagađenje iz poljoprivrednih kemikalija, zajedno s makro i mikro plastikom, dopire u mora putem rijeka, uzrokujući zakiseljavanje, eutrofikaciju i daljnje ugrožavanje obalnih i morskih ekosustava. Sve intenzivnija borba za korištenje obalnih i morskih resursa ističe potrebu za učinkovitim upravljanjem koje bi spriječilo sukobe interesa i poticalo sinergiju između različitih gospodarskih aktivnosti.

- Ograničenja vezana uz ljudske potencijale:

Sektor obalnog i pomorskog turizma globalno se suočava s problemom privlačenja i zadržavanja dovoljnog broja obučениh radnika za različite segmente zbog sezonskog karaktera posla i nedostatka karijernih mogućnosti. To dovodi do problema s kvalitetom usluga, što negativno utječe na konkurentnost destinacije. Nedostatak obučениh radnika ponekad proizlazi iz manjka obrazovnih programa u ugostiteljstvu u obalnim destinacijama. Ozbiljan problem predstavlja i velik broj malih poduzeća koja si ne mogu priuštiti sudjelovanje u raznim obrazovnim programima. Osim nedostatka kvalificirane radne snage, obalni i pomorski turizam često pati od manjka poduzetnika s vizijom koji bi poticali profesionalizam među lokalnim poslovnim subjektima, administracijom i ostalim dionicima.

- Loš prometni sustav:

Obalne destinacije često imaju loše koncipiran sustav javnog i privatnog prijevoza, s velikim zastojevima na cestama i potrošnjom energije te lošim prometnim vezama. Čest problem u destinacijama u nastajanju je nedostatna infrastruktura u lukama koja ograničava broj i veličinu plovila koje mogu prihvatiti. Neki od ostalih problema su: loše ceste od luka do ključnih turističkih znamenitosti, neadekvatne službe za izdavanje viza i graničnu kontrolu u lučkim područjima; i neprovođenje propisa

vezanih uz zaštitu okoliša za brodove za krstarenje. Turizam na malim otocima ima osobit problem loše zračne i pomorske prometne povezanosti s kopnom.

- Klimatske promjene:

Klimatske promjene sve više utječu na obalni i pomorski turizam, što ima dalekosežne posljedice za globalni gospodarski rast i, posljedično, za turističke brojke i potrošnju. Klima značajno utječe na izbor turističkih destinacija, a smanjenje kvalitete doživljaja često dovodi do smanjenja broja posjeta i gospodarske koristi. Povećanje razine mora uzrokuje eroziju obala, nestanak plaža i povećane troškove zaštite i održavanja turističkih zona uz obalu. Male otočne destinacije osobito su ranjive na podizanje razine mora i eroziju plaža, dok su obale podložne intenzivnim klimatskim događajima poput uragana. Povećanje temperature površine mora izaziva izbjeljivanje koralja, narušavanje kvalitete morskih resursa i izumiranje vrsta, što smanjuje privlačnost destinacija. Promjene u obrascima vremena, uključujući češće i jače oluje, mogu ozbiljno oštetiti ili potpuno uništiti turističke atrakcije. Stoga bi prilagodbeni postupci trebali biti ključan dio razvojnih politika i planiranja na svim razinama, a odgovori na klimatske promjene trebaju biti integrirani u šire politike upravljanja rizikom u turizmu.

- Mogućnosti zarade za život zajednice:

Ključni cilj održivog razvoja obalnog i pomorskog turizma jest osigurati da lokalne zajednice uistinu profitiraju od turizma. To uključuje smanjenje siromaštva, povećanje prihoda i unapređenje upravljanja te praksi zaštite unutar zajednica. Međutim, obalna područja često se suočavaju s izazovima u ostvarivanju maksimalnih gospodarskih koristi od turizma. Velik dio turističkog prihoda odlazi zbog visokog udjela uvoza u turističkoj potrošnji, što je rezultat slabe proizvodne baze u mnogim obalnim i pomorskim destinacijama. Ovaj tradicionalni problem odljeva sredstava dodatno se pogoršava fenomenom *offshoringa*, praksu premještanja određenih poslovnih operacija ili funkcija iz jedne zemlje u drugu, obično s ciljem smanjenja troškova.

- Loše upravljanje:

U novijim raspravama o obalnim i morskim resursima, pojam "odgovorno upravljanje" sve se češće koristi umjesto "menadžmenta" i smatra se ključnim rješenjem za probleme vezane uz morski okoliš. Odgovorno upravljanje obuhvaća vrijednosti, pravila, institucije i procese koje javni i privatni dionici koriste kako bi postigli zajedničke ciljeve i donosili odluke. Ovaj pristup, koji se pojavio 1990-ih

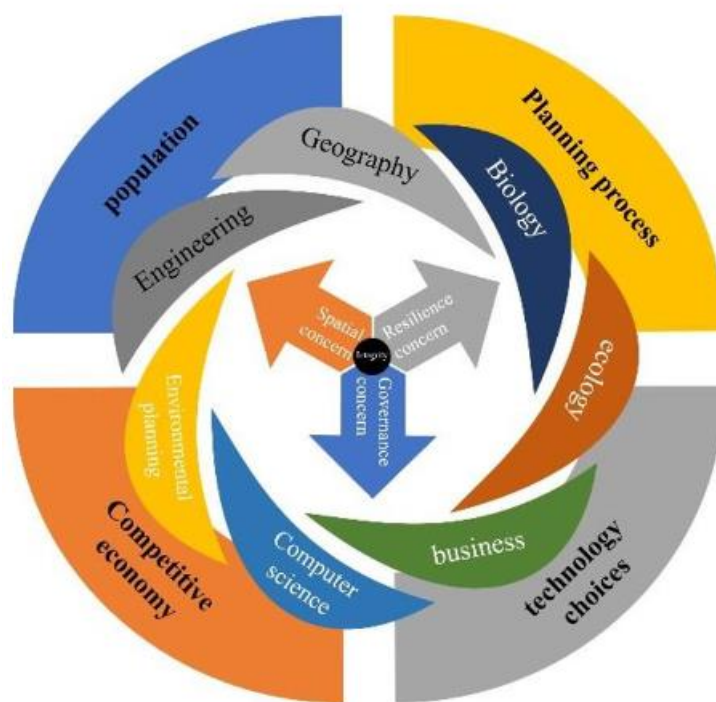
godina, naglašava veću uključenost dionika u donošenje odluka, u usporedbi s tradicionalnim praksama upravljanja. Unatoč ovim promjenama, upravljanje obalnim i pomorskim turizmom još uvijek nije postiglo značajan uspjeh na regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini. Obalna i pomorska gospodarstva širom svijeta ostaju fragmentirana, a suradnja se često ograničava na dionike iz tradicionalnih sektora prema klasifikaciji gospodarskih grana koju koriste statistički zavodi. Ova situacija, uz činjenicu da se obalni i morski resursi smatraju zajedničkim dobrom, ograničava mogućnost holističkog donošenja odluka i usporava napredak u postizanju i održavanju ciljeva održivog razvoja.

4.2. ODRŽIVA PRAKSA

Pametna obalna područja predstavljaju napredan pristup upravljanju i razvoju koji spaja niz međusobno povezanih komponenti poput građanske znanosti, koncepta pametnih gradova te sustava za praćenje okoliša. Ove komponente nisu univerzalne, već su prilagođene specifičnim izazovima i prilikama s kojima se suočavaju obalne zajednice, pri čemu je naglasak stavljen na integraciju lokalnih potreba i resursa. Iako su pametna obalna područja često definirana kroz prizmu tehnologije, ključ održivosti leži u širem, holističkom pristupu koji potiče inovacije i koristi lokalne snage za rješavanje specifičnih problema. Rasprava o održivom razvoju pametnih obalnih područja zahtijeva više od jednostavne primjene prethodno razvijenih teorijskih okvira. Riječ je o dinamičnom procesu koji uključuje stvaranje inovativnih rješenja usklađenih s lokalnim ekološkim, društvenim i ekonomskim uvjetima. Pametan razvoj ne znači samo uvođenje tehnologije, već prije svega iskorištavanje inovacijskog potencijala za stvaranje održivih zajednica. Ovaj pristup se temelji na razumijevanju jedinstvenih karakteristika obalnih područja od prirodnih resursa i ekosustava do socijalnih i kulturnih uvjeta te na suradnji lokalnih dionika, čime se osigurava dugoročna održivost. Održive prakse unutar ovih pametnih obalnih područja podrazumijevaju integrirano upravljanje resursima koje istovremeno štiti okoliš, podržava ekonomski razvoj i unaprjeđuje kvalitetu života lokalnog stanovništva. S obzirom na to da su obalni ekosustavi posebno osjetljivi na klimatske promjene, zagađenje i prekomjernu eksploataciju, potreba za inovativnim i održivim rješenjima postaje sve izraženija. Pametan pristup razvoju obalnih područja, dakle, ne ovisi samo o tehnološkim dostignućima, već o

aktivnom uključivanju zajednica, održivom planiranju i prilagodbi specifičnim potrebama svakog područja.

Slika 8. naglašava multidisciplinarni pristup gdje različita područja znanja i stručnosti rade zajedno kako bi se postigli ciljevi održivog razvoja obalnog područja. Središnji dio slike naglašava međusobnu povezanost između disciplina kao što su planiranje, biologija, geografija, računalne znanosti, poslovanje i inženjering. Njihova sinergija je potrebna za održivi razvoj obalnih područja koji istovremeno uzima u obzir ekonomske, ekološke i socijalne aspekte. Unutarnji dio slike predstavlja holistički pristup stavlja poseban naglasak na tri glavna pitanja koja oblikuju održivost, a to su: prostorna planiranja (engl. *Spatial concern*) koja određuju kako će se zemljište koristiti na održiv način, otpornost na izazove (engl. *Resilience concern*) poput klimatskih promjena, ekoloških katastrofa i socijalnih pritisaka i upravljanje resursima (engl. *Governance concern*) koje uključuje donošenje odluka, politike i suradnju između različitih dionika [22].

Slika 8. Integraciju različitih disciplina i procesa u kontekstu održivog razvoja obalnih područja [22]

M&C Tourism Management model je alat razvijen u okviru projekta MITOMED+ s ciljem pružanja smjernica za lakše planiranje održivog i odgovornog pomorskog i obalnog turizma u Mediteranu. Ovaj model oslanja se na rezultate i ishod prošlih i aktualnih EU i MED projekata, kao i na različite inicijative u mediteranskim destinacijama. Temeljen je na

EU zakonodavstvu i akcijama povezanim s održivim turizmom, te strategijama koje su usvojene unutar NECSTouR-a. Na godišnjoj skupštini NECSTouR-a 12. lipnja 2019. godine, usvojena je strategija „Interregionalna strategija 2019.-2021. za turizam sutrašnjice“, koja definira zajedničke ciljeve i akcije za rješavanje izazova u pomorskim regijama članicama NECSTouR-a. U okviru ove strategije ističu se prioritete „Pet S za održivi turizam sutrašnjice“, na kojima se temelji M&C Tourism Management model. Ovi prioritete usmjereni su na rješavanje zajedničkih europskih izazova s kojima se destinacije suočavaju.

Destinacije koje teže održivom razvoju trebaju identificirati relevantne dionike, uspostaviti razvojne skupine i partnerstva koja se mogu razviti u destinacijske menadžment organizacije. *M&C Tourism Management* model (prikazan na slici 9) predlaže koje subjekte destinacijske menadžment organizacije trebaju uključiti u suradnju i između kojih je potrebno osigurati koordinaciju [23].

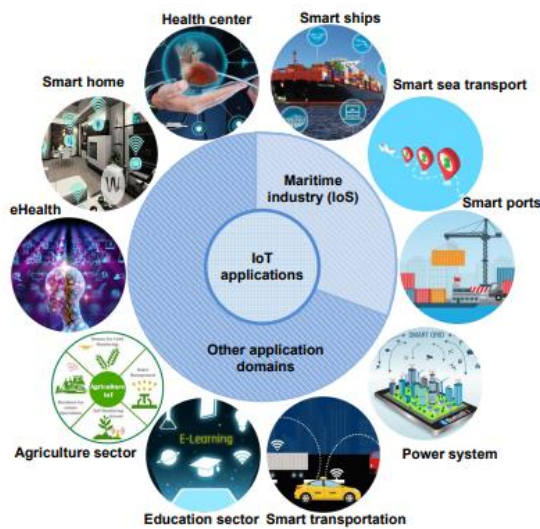

Slika 9. M&C Tourism Management model [23]

4.2.1. Internet of Things

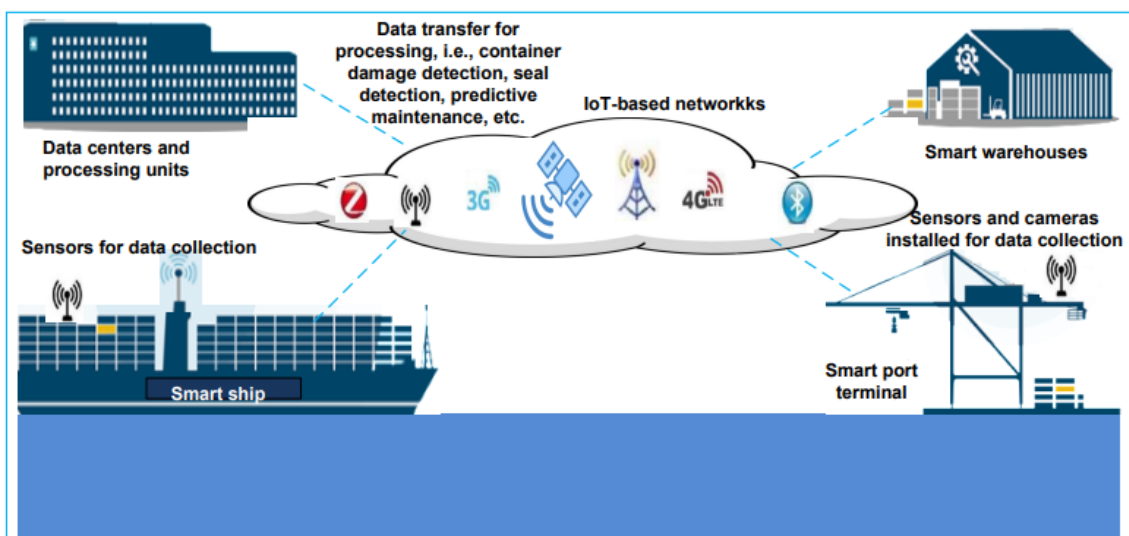
Internet stvari (engl. *Internet of Things*, IoT) je svjetska mreža međusobno povezanih objekata koji se mogu jedinstveno adresirati, temeljena na standardnim komunikacijskim protokolima te omogućuje ljudima i stvarima da budu povezani bilo kada, bilo gdje, koristeći bilo koji put/mrežu i bilo koju uslugu [24]. Svaka domena IoT praćena je pametnim

uređajima koji ih karakteriziraju, kao što je prikazano na slici 8. Sa slike 10 vidljiv je značaj IoT u pomorstvu te je kao takav nazvan Internet brodova (engl. *Internet of Ships*, IoS).

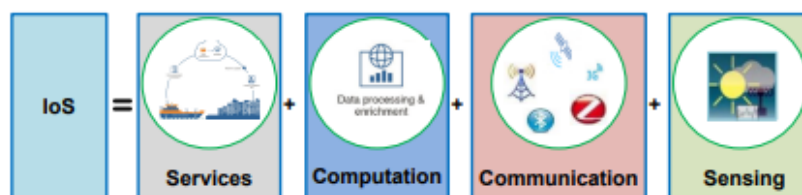
Slika 10. IoT-glavne podjele [24]

IoS je nova aplikacijska domena IoT-a koja se odnosi na mrežu pametnih međusobno povezanih pomorskih objekata, što može biti bilo koji fizički uređaj ili infrastruktura povezana s brodom, lukom ili samim prijevozom, s ciljem značajnog poticanja broderske industrije prema poboljšanoj sigurnosti, učinkovitosti, i održivost okoliša. Njenom upotrebnom u obalnom i pomorskom turizmu značajno se doprinosi razvoju područja u kojima se primjenjuje ova tehnologija. Tipično IoS okruženje na moru prikazano je na slici 11.

Slika 11. IoS okruženje na moru [24]

Glavni elementi IoS prikazani su na slici 12 s ciljem boljeg razumijevanja funkcionalnosti.

Slika 12. Glavni elementi IoS [24]

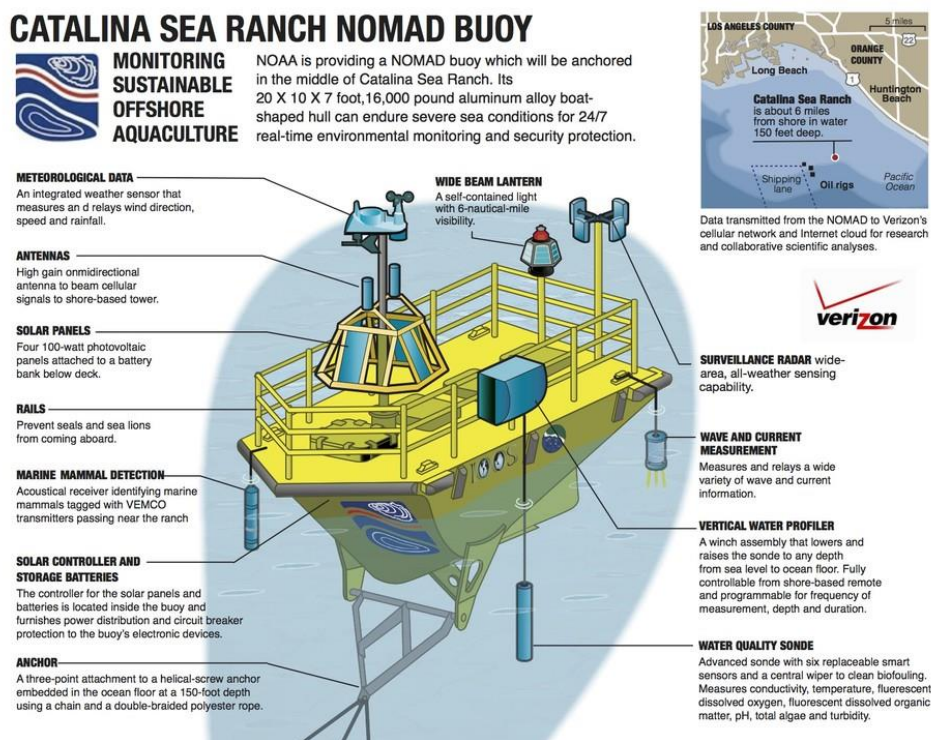
Sastoji se od četiri građevna bloka, tj. senzora, komunikacije, računanja i usluge. Senzor igra važnu ulogu u IoS-u u prikupljanju podataka za daljnje procese. Obično, inteligentna senzorska platforma sastoji se od: senzora, brodskih terminala, sustava za prepoznavanje, CCTV kamere, itd., koje pružaju razne vrste pomorskog informacija u IoS sustav. Također, integracijom senzora, GPS modula i RFID modula u pametne brodove omogućeno je osim prikupljanja podataka njihova komunikacija sa serverom i objektima na obali. Komunikacija je neophodan element u IoS za razmjenu podataka između različitih elemenata. Zbog heterogenog okruženja IoS-a i s obzirom na različite vrste mreža (WiFi, 4G/LTE, mobilne mreže, satelit, itd.), sigurna i uspješna mreža je veliki izazov. Zbog kombinacije heterogenih objekata i razmatranja različitih komunikacijskih mreža, podaci generirani iz IoS sustava dramatično su se povećali. Stoga su potrebni veliki računalni resursi u IoS sustavu za rješavanje ove ogromne količine podataka. Okvir računalstva u oblaku (engl. *Cloud Computing*) pruža najbolje računalne mogućnosti za veliku količinu podataka. IoS sustav može riješiti različite komplicirane probleme kroz ovaj element, a brzina obrade i ažuriranja podataka mogla bi biti postignuta u milisekundama pojavom platformi za velike podatke. Sustav može pohraniti i obraditi ogromnu količinu podataka iz raznih luka, brodova, poslužitelja i drugih IoS objekata. Pojam usluge odnosi se na različite IoS usluge pružene posadama, upravi, vlasnicima brodova na temelju analitike podataka i raznih platformi (primjerice web stranice) [24].

IoT osigurava relevantne informacije o stanju destinacije u realnom vremenu, što poboljšava iskustvo posjetitelja i potencijalno produžuje turističku sezonu. Pružanje takvih usluga privlači veći broj posjetitelja jer omogućuje jednostavan pristup informacijama bez potrebe za surfanjem internetom ili traženjem turističkih info punktova. Na primjer, u marinama, IoT tehnologija omogućuje turistima primanje informacija o slobodnim vezovima, čistoći i kvaliteti mora, cijenama privezivanja broda, te preporučena mjesta priveza s obzirom na težinu i dužinu broda. Osim što poboljšava turističko iskustvo,

svakodnevna primjena IoT-a može spriječiti razne katastrofe, kao što su nasukavanja brodova, sudari i havarije. Primjena ove tehnologije u obalnom i nautičkom turizmu doprinosi sigurnosti i učinkovitosti pomorskih operacija [25].

Jedan od primjera uspješne primjene IoT-a u pomorskom turizmu je NOMAD plutača (slika 13), koju je osmislila Nacionalna uprava za ocean i atmosferu (engl. *National Oceanic and Atmospheric Administration*). Ova plutača, usidrena na zapadnoj obali Kanade, pruža ekološke informacije u stvarnom vremenu, što je ključno za održavanje ekosustava i sigurnost plovidbe. NOMAD plutača se napaja putem četiri solarne ploče i energije vjetra, što je čini održivom i ekološki prihvatljivom.

Slika 13. IoT pomorska platforma [26]

Informacije koje pruža plutača NOMAD mogu se poslati na sve pametne uređaje koji se nalaze na obali, putem kojih će svi posjetitelji dobiti stanje na moru, visinu valova, jačinu vjetra i dr. Također, turistički brodovi, te javni brodski prijevoz putem IoT mogu slati informacije o prijevozu, cijenama razgledavanja arhipelaga, ponudi raznih aranžmana, najam brodova i slično. Osim u turističke svrhe na moru brodovi u određenim intervalima mogu slati svoju lokaciju, tj. izvještaj o trenutnom stanju mora, gdje se brod nalazi te time pripomoći stranim posjetiteljima koji ne poznaju u potpunosti pomorski dio neke destinacije [25]. IoT tehnologija može podržati ciljeve održivog razvoja u pomorskom i obalnom

turizmu na način da IoT uređaji mogu pratiti kvalitetu vode, zagađenje zraka i druge okolišne parametre u realnom vremenu, pomažući u očuvanju ekosustava. Također, mogu pomoći upravljanju resursima jer pametni senzori i sustavi mogu optimizirati potrošnju energije i vode na brodovima, smanjujući otpad i time povećati učinkovitost. IoT tehnologije omogućuju bolju sigurnost turista putem praćenja položaja brodova, vremenskih uvjeta i drugih faktora rizika, a ujedno su i podrška lokalnim zajednicama prikupljanje podataka o turističkim obrascima. Ovim putem lokalne zajednice mogu bolje planirati svoje resurse i infrastrukturu. Integracija IoT tehnologija u turističkom poslovanju ključna je za razvoj pametnih gradova i unapređenje turističke industrije. Pružanjem informacija na licu mjesta i poboljšanjem sigurnosti, IoT ne samo da privlači više turista, već i osigurava održivi razvoj obalnog i pomorskog turizma [25].

4.2.2. Pametne lokalne zajednice

Na prvi pogled, čini se da bi primjena koncepta pametnog grada mogla olakšati upravljanje lokalnim zajednicama, no u praksi to nije tako jednostavno. Većina literature o pametnim gradovima potječe iz ranih 2010-ih i uglavnom se fokusira na primjere iz razvijenih zemalja poput SAD-a i Europe. Istraživanja ističu zabrinutosti oko aspekata pametnih gradova, transformacije urbanog stanovništva te potrebe za promoviranjem uloge tehnologije, posebno interneta. Ideja pametnog grada predstavlja novi korak u upravljanju urbanim prostorima, no često stavlja naglasak na tehnologiju, uz isticanje uloge privatnog sektora u njegovom razvoju. U kontekstu obalnih područja, koja imaju stratešku vrijednost zbog svojih prirodnih resursa i biološke raznolikosti, važno je usmjeriti se na inovativne pristupe koji rješavaju izazove održivosti. Iako koncept pametnog grada može ponuditi inovativne urbanističke modele, postoji rizik da se prevelik prioritet da tehnologiji, zanemarujući ključne aspekte održivosti. Stoga, u ovom suvremenom dobu, održivost bi trebala ostati u središtu prilikom odabira tehnologija za razvoj urbanih prostora.

Pametne lokalne zajednice koriste tehnologiju i inovativne pristupe za poboljšanje kvalitete života, očuvanje okoliša i poticanje održivog gospodarskog razvoja. U tom kontekstu, pomorski i obalni turizam može postati katalizator za održivost, no pod uvjetom da su uključeni elementi "*smart*" pristupa. Nekoliko ključnih utjecaja:

- Edukacija i osviještenost

Pametne tehnologije mogu podržati edukaciju turista i lokalnog stanovništva o važnosti očuvanja okoliša. Kroz digitalne platforme, aplikacije i interaktivne sadržaje, turisti mogu biti informirani o održivim praksama, pravilima ponašanja u

prirodnim staništima te kako mogu smanjiti svoj utjecaj na okoliš. Ova vrsta osviještenosti doprinosi očuvanju prirodne baštine, što je ključno za dugoročnu održivost turizma i lokalnih zajednica.

- Učinkovito upravljanje resursima

Pametne zajednice koriste podatke za optimizaciju resursa, smanjenje potrošnje energije i vode te povećanje efikasnosti infrastrukture. U obalnom turizmu, ova načela mogu se primijeniti na razvoj energetski učinkovitih hotela, pametnih mreža za distribuciju energije, recikliranje vode te korištenje ekoloških transportnih sustava. Ova rješenja mogu smanjiti ekološki otisak turizma i istovremeno povećati kvalitetu usluga.

- Diversifikacija lokalne ekonomije

Pomorski i obalni turizam može postati važan izvor prihoda za lokalne zajednice, no pametne zajednice potiču i diversifikaciju ekonomije kako bi se smanjila ovisnost o turizmu. Korištenjem tehnologija i inovacija, lokalne zajednice mogu razvijati nove industrije, poput obnovljivih izvora energije (primjerice, energija vjetra ili mora) ili akvakulture, koje nadopunjuju turizam i pružaju dodatne mogućnosti zapošljavanja.

- Participativno upravljanje i pametno planiranje

U pametnim lokalnim zajednicama, participativno upravljanje i uključivanje svih dionika su ključni aspekti. U obalnom turizmu to znači uključivanje lokalne zajednice, turističkih poduzeća, vlade i nevladinih organizacija u donošenje odluka o korištenju resursa. Pametno planiranje može omogućiti dugoročno održivo upravljanje prostorom, uključujući zaštitu prirodnih resursa, smanjenje negativnih utjecaja turizma i poboljšanje kvalitete života lokalnog stanovništva.

- Rješavanje izazova sezonalnosti

Pomorski i obalni turizam često je sezonskog karaktera, što može stvoriti probleme za lokalne zajednice u vidu nestabilnog prihoda i zaposlenja. Pametne zajednice mogu koristiti podatke za planiranje turističkih aktivnosti tijekom cijele godine, stvarajući dodatne sadržaje koji nisu vezani isključivo za sezonu. Time se može potaknuti kontinuitet ekonomskih aktivnosti i bolje planiranje kapaciteta.

- Unapređenje kvalitete života

Pametne zajednice također usmjereno rade na poboljšanju kvalitete života kroz bolje infrastrukturne usluge, smanjenje prometnih gužvi, poboljšanje sigurnosti i javnog zdravlja. Ove komponente su također važne za obalna područja koja se suočavaju s

velikim priljevom turista, jer mogu pomoći u održavanju stabilnosti i zadovoljstva lokalnog stanovništva, čak i tijekom intenzivnih turističkih sezona.

5. ISTRAŽIVANJE STAVOVA LOKALNIH ZAJEDNICA

U ovom dijelu rada iznose se rezultati provedenog istraživanja o utjecaju pomorskog i obalnog turizma na ekonomiju u lokalne zajednice u obalnim destinacijama.

5.1. OPIS ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je provedeno putem online anketiranja, pri čemu je upitnik distribuiran putem elektronske pošte i društvenih mreža: Podaci su prikupljeni tijekom kolovoza 2024 na reprezentativnom uzorku populacije Splitsko-dalmatinske županije. Uzorak je obuhvatio ukupno 472 ispitanika (N=472).

Anketni upitnik sastoji se od ukupno 25 pitanja. Pitanja su podijeljena u pet skupina, a to su:

- Demografska obilježja ispitanika
Demografski podaci ispitanika omogućuju razumijevanje njihove perspektive i iskustava u vezi s turizmom. Različiti uzorak ispitanika pomaže u identificiranju specifičnih potreba i očekivanja različitih skupina unutar zajednice.
- Okolišna održivost u lokalnoj zajednici
Ispitanici u ovom dijelu mogu izraziti različite stavove o okolišnoj održivosti te dati vlastiti prijedlog održivih praksi u turizmu.
- Utjecaj pomorskog i obalnog turizma na ekonomiju u lokalnoj zajednici
Pomorski i obalni turizam značajno doprinosi ekonomskom razvoju lokalnih zajednica, pružajući prilike za rast i zapošljavanje. Međutim, uz ekonomske koristi, ovaj sektor može također donijeti izazove, uključujući pritisak na lokalne resurse i promjene u tržištu nekretnina. Ova sekcija istražuje kako pomorski i obalni turizam oblikuje ekonomiju lokalnih zajednica i identificira ključne ekonomske učinke koje treba razmotriti.
- Percepcija infrastrukture, socijalnih promjena i održivosti u kontekstu turizma
Razumijevanje kako turizam utječe na infrastrukturu i socijalne aspekte zajednica ključan je za usklađivanje turističkih aktivnosti s potrebama lokalnog stanovništva.

Ova sekcija analizira percepcije o stanju infrastrukture i socijalnim promjenama uzrokovanim turizmom te kako se te promjene odražavaju na održivost i kvalitetu života u lokalnim zajednicama.

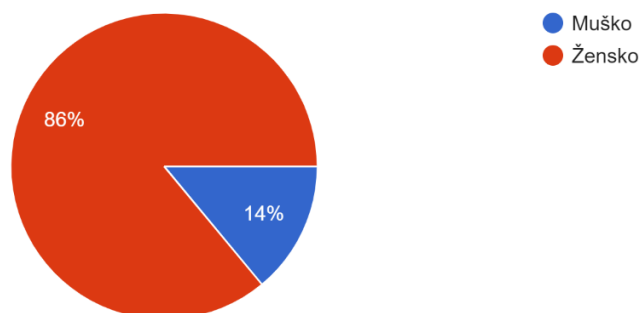
- Sudjelovanje i prijedlozi za unaprjeđenje održivosti u turizmu

Aktivno sudjelovanje lokalnog stanovništva u planiranju i upravljanju turizmom od presudne je važnosti za osiguranje održivosti. Ova sekcija istražuje kako lokalni stanovnici percipiraju svoj doprinos održivosti turizma i prikuplja prijedloge za unaprjeđenje turističkih praksi. Kroz analizu prijedloga, cilj je identificirati učinkovite strategije za unaprjeđenje održivosti turizma u lokalnim područjima.

5.2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

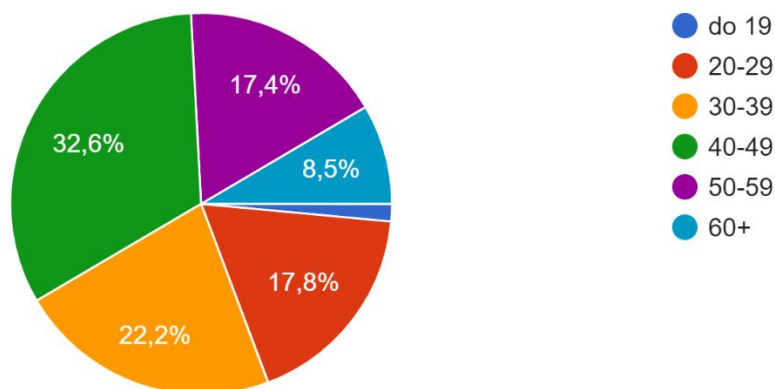
5.2.1. Demografska obilježja ispitanika

U prvom dijelu anketnog upitnika su pitanja bazirana na demografskim obilježjima ispitanika te će slijedom toga ti rezultati biti prvi prikazani. Od ukupnog broja ispitanika (472), 14% čine muškarci, što odgovara broju od 66 ispitanika, dok 86% čine žene, odnosno 406 ispitanica (grafikon 1).

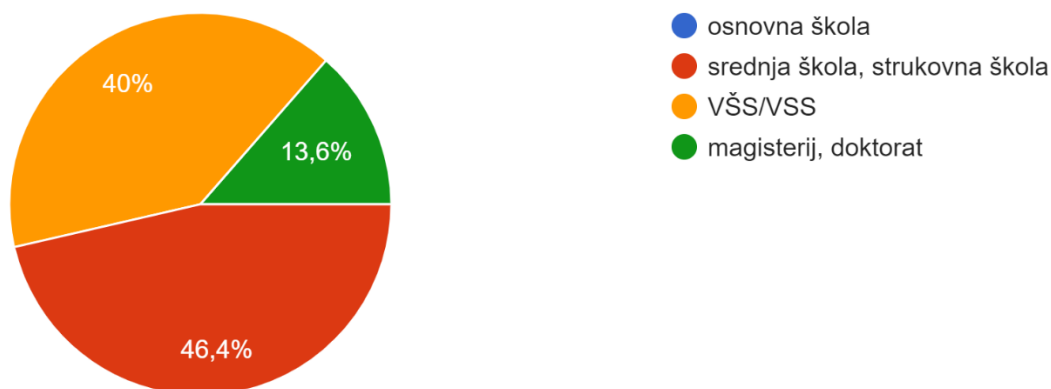
Grafikon 1. Struktura ispitanika po spolu

U strukturi ispitanika prema dobnoj skupini najveći udio u dobnoj skupini od 40-49 godina (154 ispitanika), potom slijedi rang od 30-39 godina (105 ispitanika), zatim rang od 20-29 godina (84 ispitanika), rang 50-59 (82 ispitanika), 60+ (40 ispitanika) te na kraju rang do 19 (7 ispitanika). Udjeli ispitanika u relativnim iznosima su prikazani na grafikonu 2.

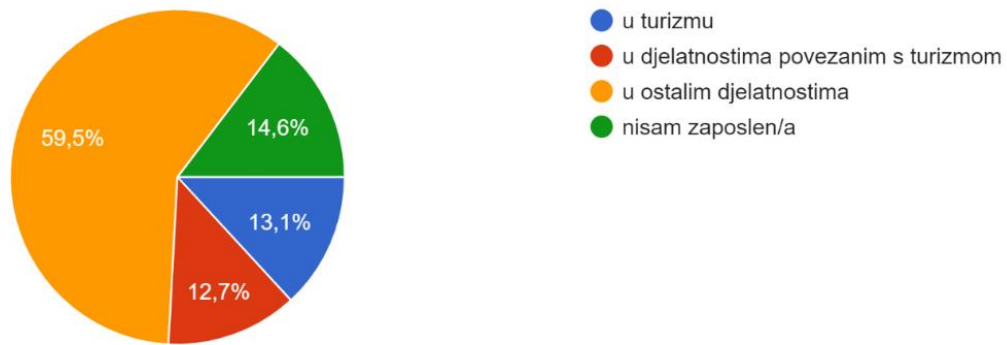
Grafikon 2. Struktura ispitanika prema dobnoj skupini

Sljedeće obilježje ispitanika je stupanj obrazovanja u kojem prema rezultatima 219 ispitanika ima srednjoškolsko obrazovanje, 189 ispitanika ima završen preddiplomski ili stručni studij, 64 ispitanika ima jedan od visokih stupnjeva obrazovanja (magisterij, doktorat), te 0 ispitanika ima samo osnovnoškolsko obrazovanje. Grafikon 3. prikazuje strukturu ispitanika prema stupnju obrazovanja.

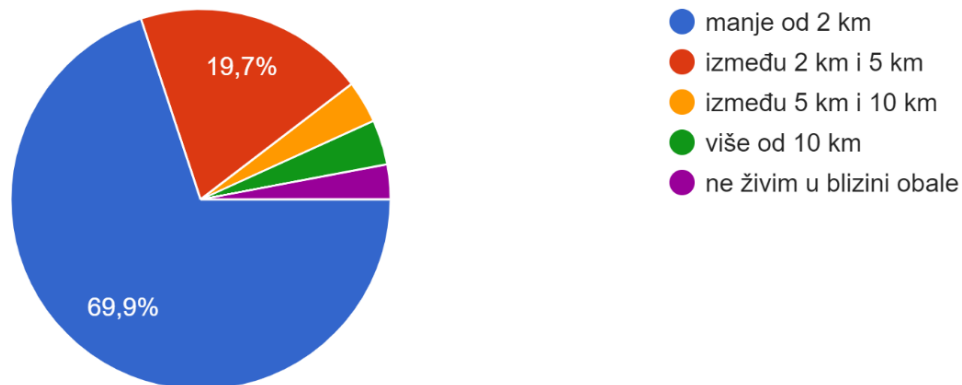
Grafikon 3. Struktura ispitanika prema stupnju obrazovanja

Prema statusu zaposlenosti u strukturi prevladavaju zaposlene osobe u ostalim djelatnostima s 59,5%, nezaposlene osobe 14,6%, osobe zaposlene u turizmu 13,1% te osobe zaposlene u djelatnostima povezanih s turizmom 12,7%. Struktura ispitanika prema statusu zaposlenosti prikazana je grafikonom 4.

Grafikon 4. Struktura ispitanika prema statusu zaposlenosti

Većina ispitanika, njih 330 (69,9%), živi na udaljenosti manjoj od 2 km od obale. Dalje, 93 ispitanika (19,7%) stanuje između 2 km i 5 km od obale, dok 17 ispitanika (3,6%) živi između 5 km i 10 km od obale. Samo 18 ispitanika (3,8%) živi na udaljenosti većoj od 10 km, a 14 ispitanika (3%) ne stanuje blizu obale. Struktura ispitanika prema mestu stanovanja prikazana je na grafikonu 5.

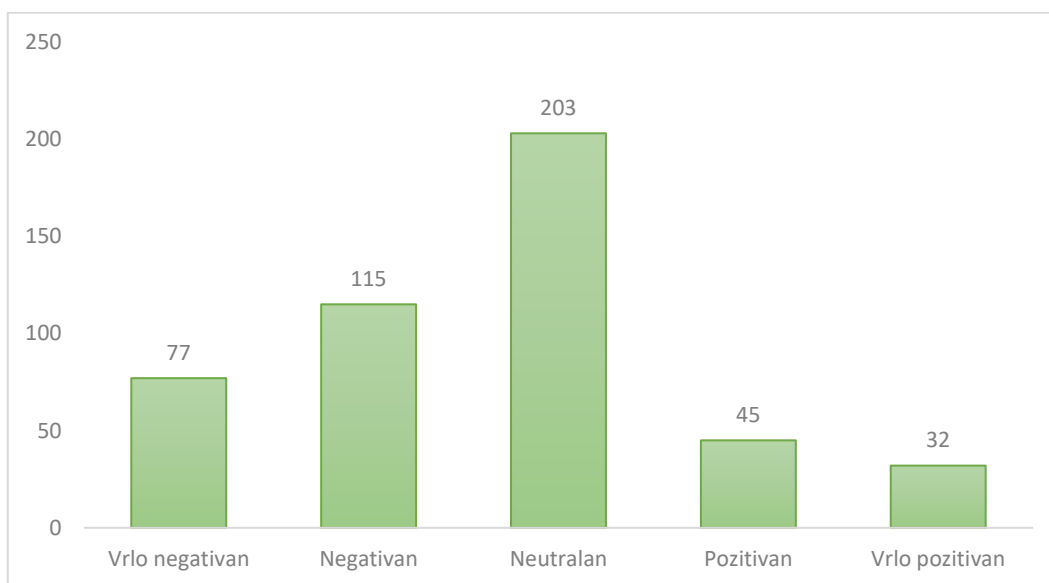

Grafikon 5. Struktura ispitanika prema mjestu stanovanja

5.2.2. Okolišna održivost u lokalnoj zajednici

U ovom dijelu anketnog upitnika ispitanici ocjenjuju okolišnu održivost u njihovoj lokalnoj zajednici. Ispitanici izražavaju svoje stavove brojevima u rasponu od 1 (vrlo negativan) do 5 (vrlo pozitivan).

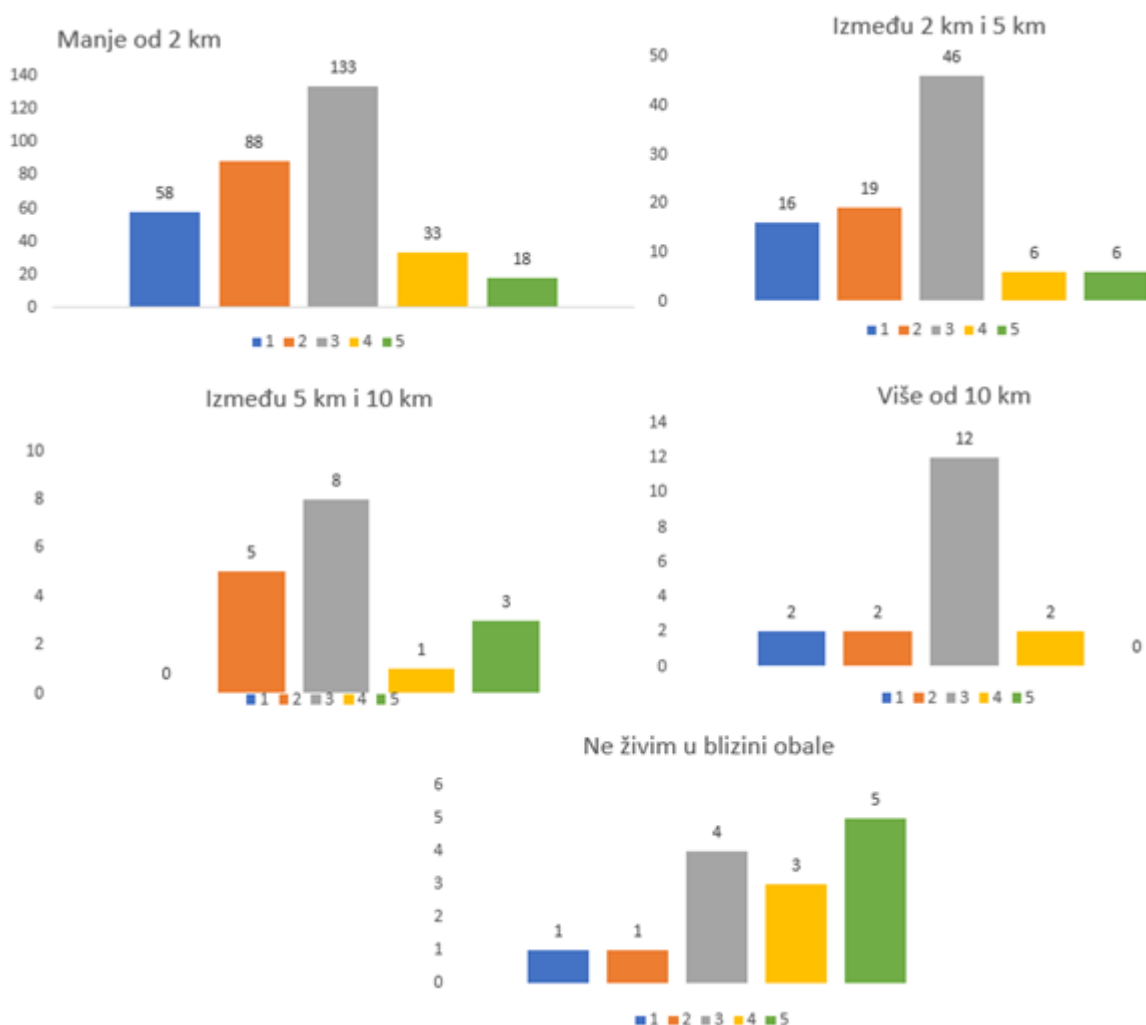
Na pitanje kako ocjenjuju utjecaj pomorskog i obalnog turizma na okoliš u njihovoj lokalnoj zajednici 203 ispitanika (43,1%) ima neutralan stav, dok je 115 ispitanika ocijenilo s utjecaj kao negativan. Zatim 77 ispitanika smatra da je utjecaj pomorskog i obalnog turizma na okoliš vrlo negativan. Ostalih 45 ispitanika (9,5 %) ocijenilo je utjecaj s ocjenom 4 tj. pozitivno, a 32 ispitanika (6,8%) s ocjenom 5 (vrlo pozitivno). Utjecaj pomorskog i obalnog turizma na okoliš u lokalnoj zajednici prikazuje grafikon 6.

Grafikon 6. Utjecaj pomorskog i obalnog turizma na okoliš u lokalnoj zajednici

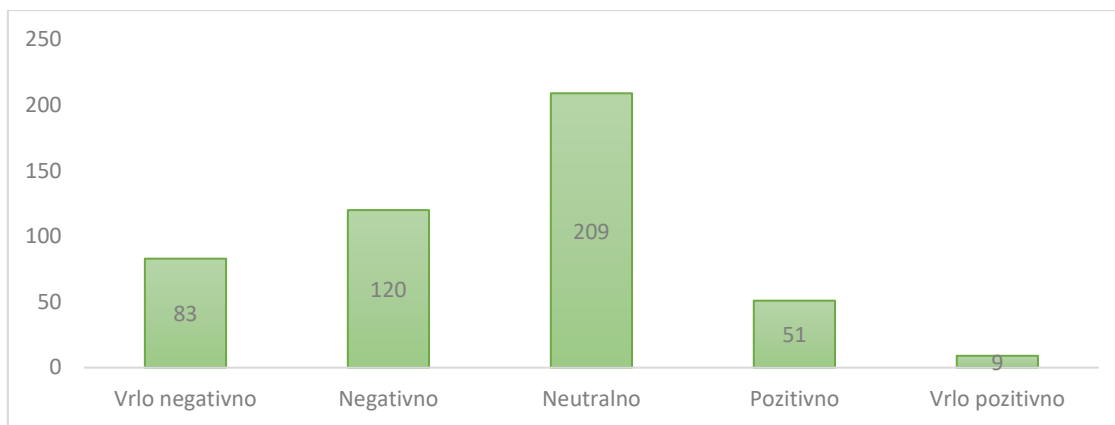
Grafikon 7. prikazuje stavove ispitanika o okolišu u odnosu na udaljenost od obale. Na udaljenosti manjoj od 2 km, najviše ispitanika (133) ima neutralan stav (označen ocjenom 3), dok je značajan broj (88) izrazio blago negativan stav (ocjena 2). Ispitanici koji žive između 2 km i 5 km od obale također najčešće biraju neutralan stav (46), dok su stavovi 1 i 2 umjereno zastupljeni, a stavovi 4 i 5 manje izraženi, što upućuje na uravnoteženost mišljenja. U kategoriji između 5 km i 10 km, dominira neutralan stav (8 ispitanika), dok su ostali stavovi rjeđe birani. Slično je i kod onih koji žive više od 10 km od obale, gdje je neutralni stav najzastupljeniji (12 ispitanika), dok su ostali stavovi prisutni u znatno manjem broju, a stav 5 izostaje. Među ispitanicima koji ne žive blizu obale, stavovi su ravnomjernije raspoređeni, s blagom dominacijom pozitivnog stava (stav 5), što ukazuje na veću naklonost prema pozitivnim mišljenjima o okolišu. Oni koji žive bliže obali (manje od 2 km) ili na srednjim udaljenostima, pokazuju blagu zabrinutost, dok oni koji žive dalje od obale izražavaju nešto pozitivnije stavove o stanju okoliša. Općenito, većina ispitanika, neovisno

o udaljenosti od obale, sklona je neutralnim stavovima (ocjena 3) prema okolišnim pitanjima.

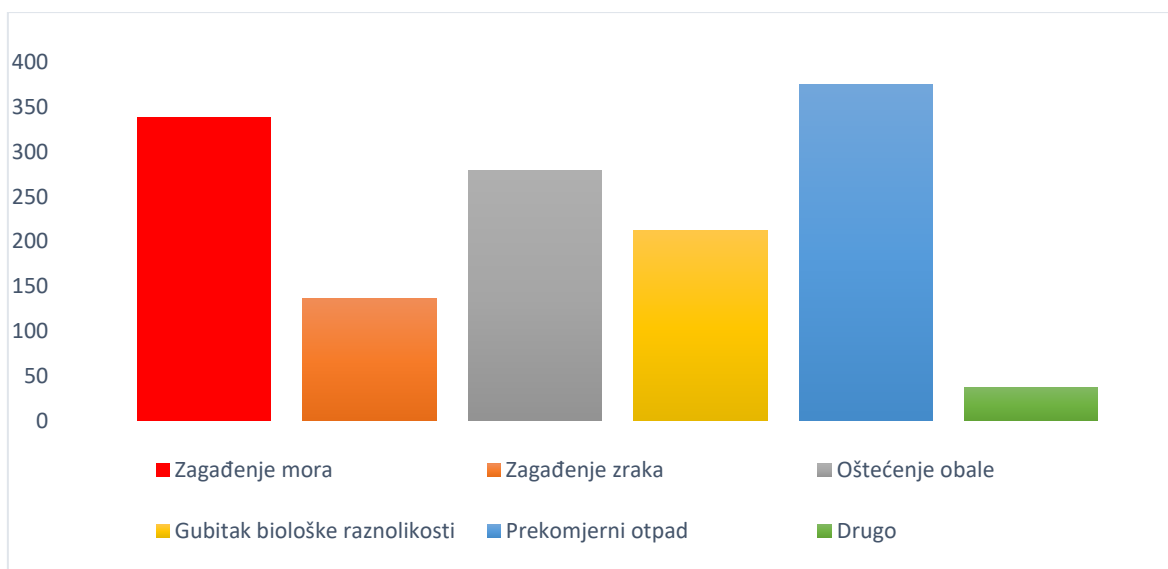
Grafikon 7. Stavovi ispitanika o okolišu ovisno o mjestu stanovanja

Grafikon 8. prikazuje stavove ispitanika o kvaliteti i učestalosti odvoza smeća koje organiziraju lokalne marine. Većina ispitanika ima neutralan stav (209), dok značajan broj izražava negativno (120) ili vrlo negativno mišljenje (83). Manji broj ispitanika smatra odvoz smeća pozitivnim (51), a vrlo mali broj njih ocjenjuje ga vrlo pozitivno (9). Ovi rezultati upućuju na to da su mišljenja o usluzi prilično podijeljena, s naglaskom na neutralnost i nezadovoljstvo.

Grafikon 8. Učestalost i kvalitetu odvoza smeća i čišćenja okoliša koje organiziraju lokalne marine tijekom turističke sezone

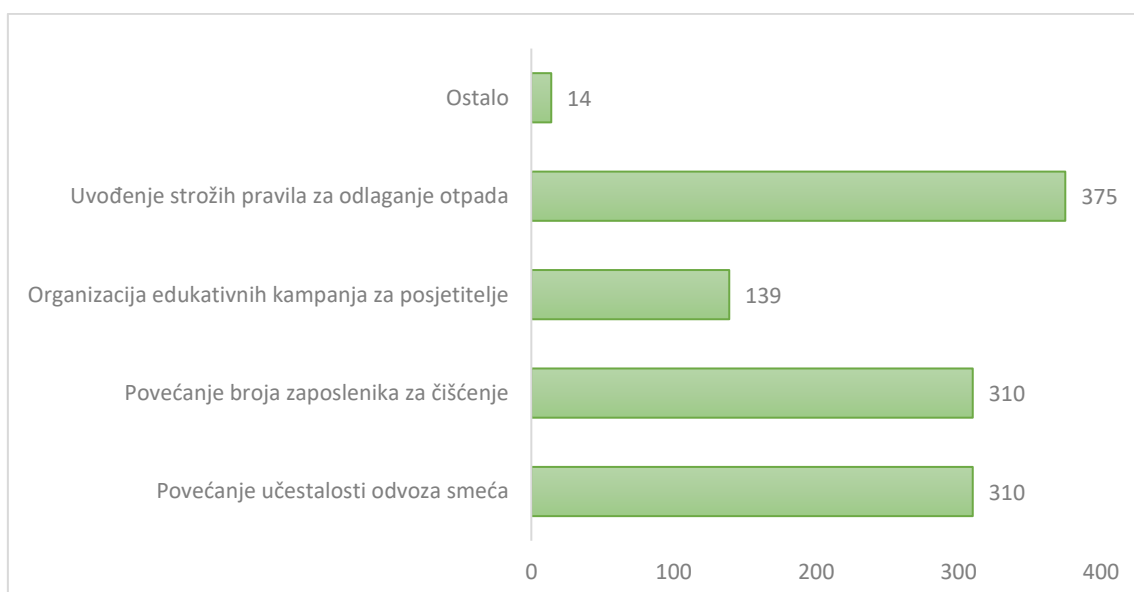
U trećem pitanju o okolišu anketnog upitnika ispitanici su imali mogućnost odabrati više odgovora na pitanje o najvažnijim okolišnim problemima povezanim s pomorskim i obalnim turizmom u njihovoj lokalnoj zajednici. Rezultati prikazani na grafikonu 9. pokazuju da ispitanici kao najveće okolišne probleme vide prekomjerni otpad (375 ispitanika) i zagađenje mora (338 ispitanika). Slijede oštećenje obale, koje je istaknulo 279 ispitanika te gubitak biološke raznolikosti (212). Zagađenje zraka smatra značajnim problemom 136 ispitanika, dok su ostali okolišni problemi navedeni od strane 37 ispitanika.

Grafikon 9. Najvažniji okolišni problemi povezani s pomorskim i obalnim turizmom u lokalnoj zajednici

Četvrto pitanje o dodatnim mjerama koje bi trebale biti poduzete u lokalnim marinama kako bi se poboljšalo čišćenje okoliša i odvoz smeća tijekom turističke sezone, ispitanici su mogli označiti više ponuđenih odgovora te dati vlastiti prijedlog. Iz grafikona 10. jasno je vidljiv većinski stav ispitanika, pri čemu 375 ispitanika podržava uvođenje strožih pravila za odlaganje otpada. Jednak broj ispitanika (310) smatra da bi trebalo povećati broj zaposlenih za čišćenje i učestalost odvoza smeća. Značajan broj, njih 139, zagovara uvođenje edukativnih kampanja za posjetitelje.

Grafikon 10. Mjere poduzete u lokalnim marinama kako bi se poboljšalo čišćenje okoliša i odvoz smeća tijekom turističke sezone

Prijedlozi ispitanika o dodatnim mjerama u lokalnim marinama, dani su u tablici 3.

Tablica 3. Prijedlozi ispitanika o dodatnim mjerama u lokalnim marinama

<i>„ Uvođenje novčanih kazni za nepropisno odlaganje otpada. ”</i>
<i>„Kontejneri za reciklažu.”</i>
<i>„Stroža pravila te veće kazne za nepoštivanje istih.”</i>
<i>„Strože kazne za ljude koji se ne pridržavaju zakona, odlažu otpad gdje stignu.”</i>
<i>„Povećanje broja zelenih otoka.”</i>
<i>„Više angažmana od strane zaposlenik i isto tako posjetitelja. Korištenje bio materijala. Više kanta za otpad. Isto tako pepeljara za pušače jer bacanje cigareta po plažama, marinama itd. uopće nije prihvatljivo. Uvođenje kazni. Postavljanje nadzornih kamera.”</i>
<i>„Trebalo bi smanjiti broj lokalnih marina, trebalo bi smanjiti broj vezova u lokalnim marinama. Trebalo bi za 500 posto povećati broj komunalnih redara u priobalnim</i>

mjestima i svaka jahta zavezana u vali, a ne Marini trebala bi biti registrirana i ispitana vezano za ispuštanje fekalija.”

„Kontrola sidrenja plovila tamo gdje isto nije dozvoljeno.”

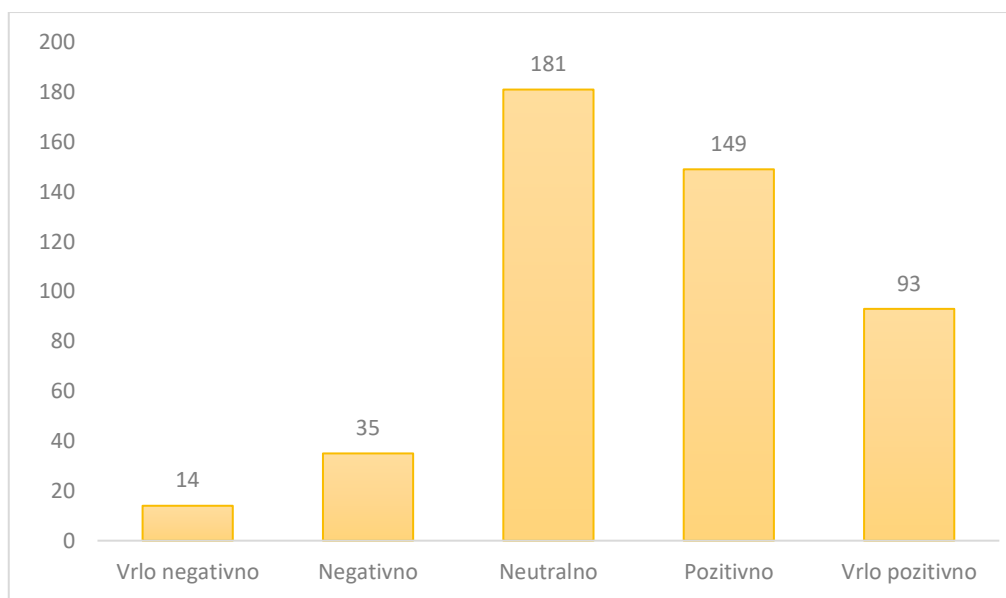
„Češće kontrole kritičnih točaka i kažnjavanje.”

„Redari koji bi upozoravali one koji bacaju smeće na nepropisana mjesta i novčano ih kažnjavali, pogotovo jedriličare i ostale koji bacaju otpad u more.”

5.2.3. Utjecaj pomorskog i obalnog turizma na ekonomiju u lokalnoj zajednici

U ovom dijelu anketnog upitnika ispitanici ocjenjuju utjecaj pomorskog i obalnog turizma na ekonomiju lokalne zajednice. Ocjene su raspoređene od 1 (vrlo negativno) do 5 (vrlo pozitivno).

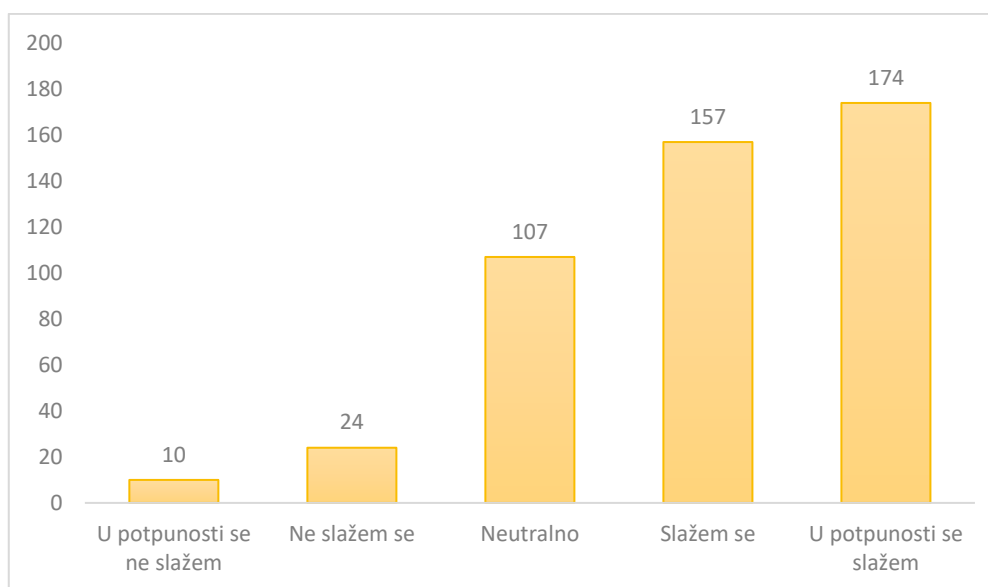
Grafikon 11. prikazuje stavove ispitanika o ekonomskom doprinosu pomorskog i obalnog turizma. Iz prikaza se može vidjeti da najveći broj ispitanika, njih 181, ima neutralan stav o ovom pitanju. Slijedi 149 ispitanika koji smatraju da turizam ima pozitivan doprinos ekonomiji. Osim toga, 93 ispitanika vjeruje da je doprinos vrlo pozitivan, dok 35 ispitanika smatra da utjecaj turizma na ekonomiju ima negativan karakter, a 14 ispitanika ga ocjenjuje kao vrlo negativan.

Grafikon 11. Stav ispitanika o utjecaju pomorskog i obalnog turizma na lokalnu ekonomiju

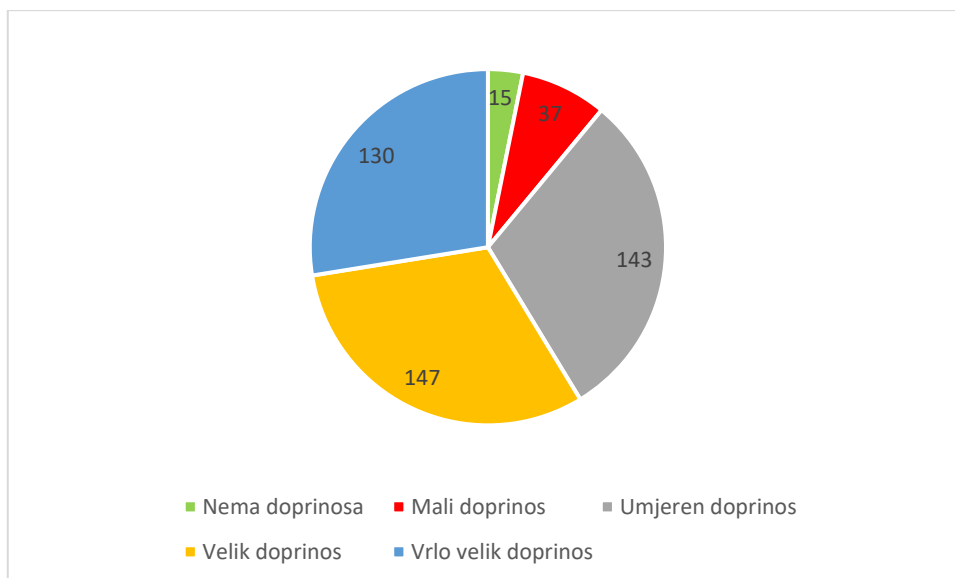
Ispitanici su također odgovorili na pitanje o tome na može li obalni i pomorski turizam privući strane i domaće investicije u lokalnu zajednicu. Ponuđeni odgovori kretali su se od "u potpunosti se ne slažem" do "potpuno se slažem".

Grafikon 12. prikazuje rezultate ovog pitanja. Prema grafičkim prikazima, 174 ispitanika potpuno se slaže s tvrdnjom da obalni i pomorski turizam može privući investicije. Njih 157 se slaže s tvrdnjom, dok 107 ispitanika zauzima neutralan stav. Samo 24 ispitanika se ne slaže, a 10 njih potpuno se ne slaže s tvrdnjom.

Grafikon 12. Grafikon distribucije stavova o privlačenju stranih i domaćih investicija kroz turizam.

Rezultati prikazani u grafikonu 13 pokazuju stavove ispitanika o doprinosu pomorskog i obalnog turizma zapošljavanju u lokalnoj zajednici. Prema anketi, 31% ispitanika (147 ispitanika) smatra da turizam ima veliki doprinos zapošljavanju, dok 30% (143 ispitanika) vjeruje da je taj doprinos umjeren. Njih 28% (130 ispitanika) smatra da turizam ima vrlo veliki značaj za zapošljavanje. S druge strane, 8% ispitanika (37 ispitanika) procjenjuje da je doprinos turizma mali, dok samo 3% (15 ispitanika) vjeruje da je taj doprinos vrlo mali. Prema većini odgovora, značajan postotak ispitanika prepoznaje značajnu ulogu turizma u stvaranju radnih mjesta, s posebnim naglaskom na visok doprinos.

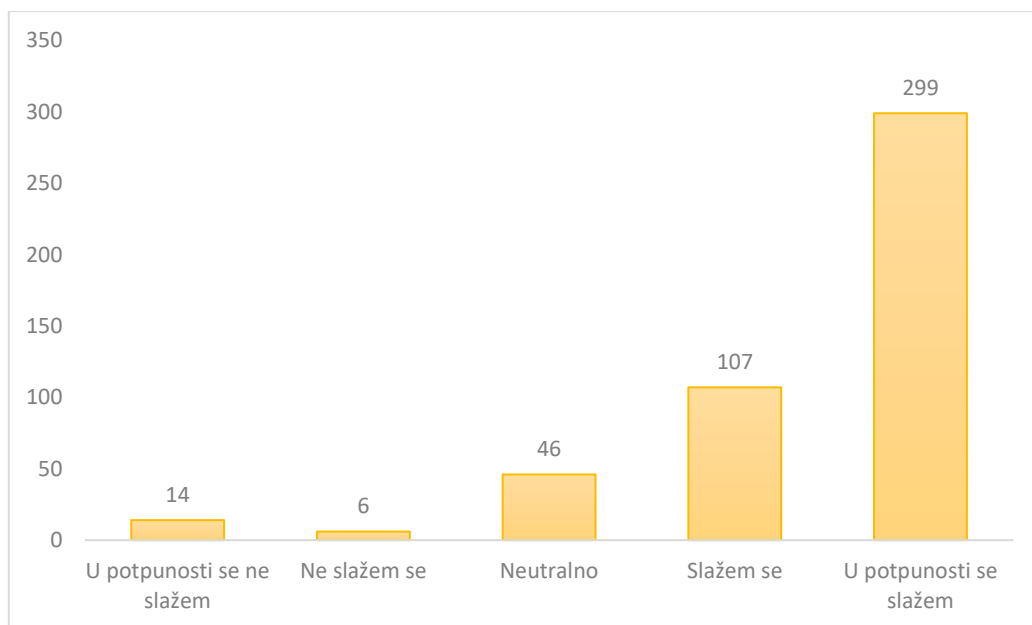
Grafikon 13. Grafikon doprinosa turizma zapošljavanju u lokalnoj zajednici

Grafikon 14. prikazuje percepciju prirode zapošljavanja u lokalnoj zajednici. Najveći broj ispitanika, njih 214, smatra da zapošljavanje uglavnom ima sezonski karakter, odnosno da se radi o privremenim poslovima vezanim uz turističku sezonu. Nešto manji broj, njih 208, smatra da prevladava kombinacija sezonskog i dugoročnog zapošljavanja. Ispitanika koji ne primjećuju značajne razlike između ovih oblika zapošljavanja ima 30, dok najmanji broj, njih 20, smatra da u lokalnoj zajednici prevladava dugoročno zapošljavanje s trajnim ugovorima.

Grafikon 14. Percepcija prirode zapošljavanja u lokalnoj zajednici

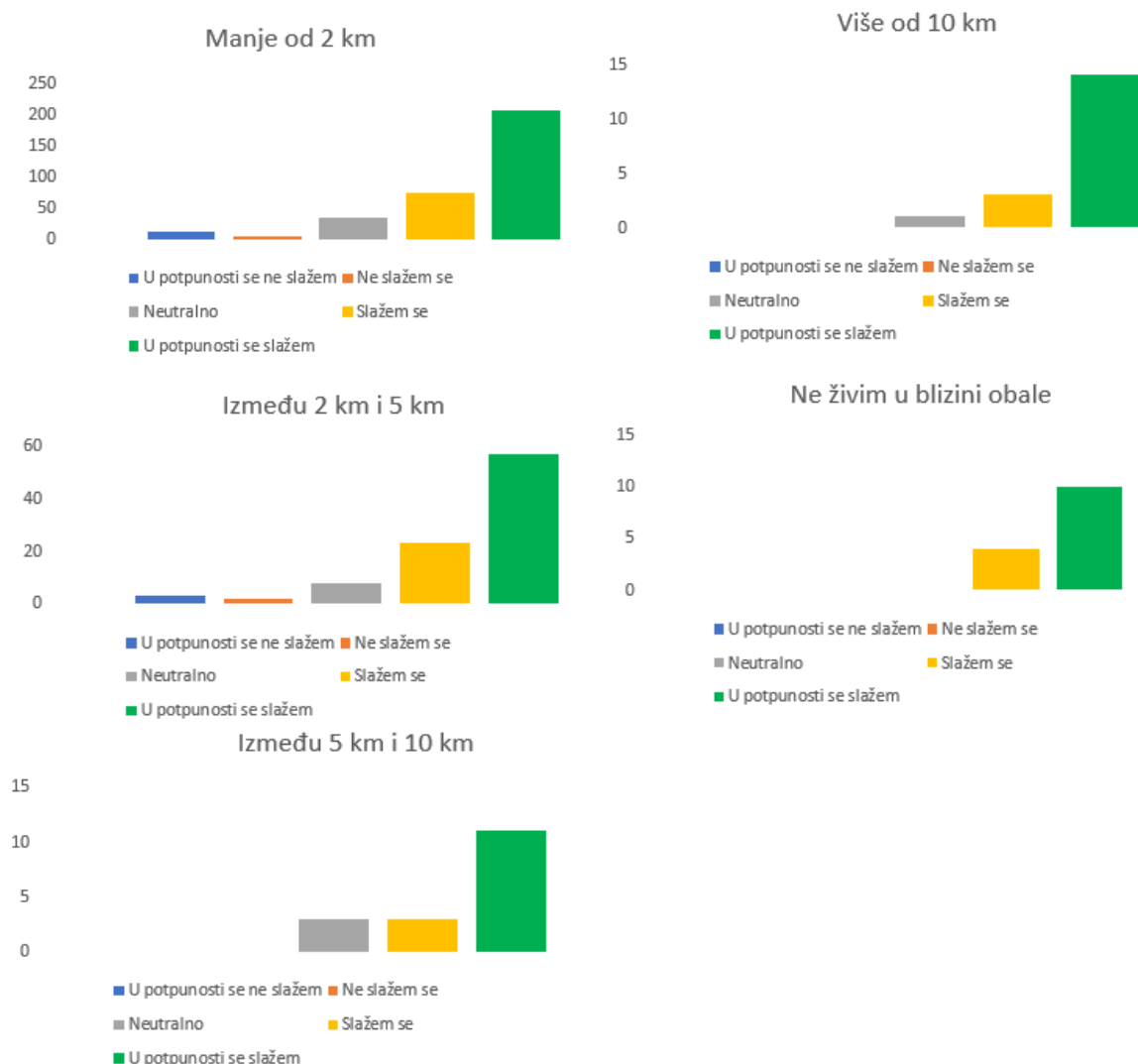
Grafikon 15. prikazuje stavove ispitanika o utjecaju obalnog i pomorskog turizma na povećanje cijena u lokalnoj zajednici. Prema prikazanim podacima, najveći broj ispitanika, njih 299, u potpunosti se slaže s tvrdnjom da turizam utječe na rast cijena. Sljedeća značajna skupina, njih 107, također se slaže s tvrdnjom, dok 46 ispitanika zauzima neutralan stav. Manji broj ispitanika izražava neslaganje: 14 ih se u potpunosti ne slaže, dok samo 6 ispitanika ne slaže se s tvrdnjom o porastu cijena zbog turizma. Ovi podaci ukazuju na široko rasprostranjeno uvjerenje da obalni i pomorski turizam značajno pridonosi rastu cijena u lokalnim zajednicama.

Grafikon 15. Utjecaj obalnog i pomorskog turizma na povećanje cijena u lokalnoj zajednici

Nastavno na grafikon 15. napravljena je analiza ovisno o mjestu stanovanja te ima za cilj istražiti kako blizina turističkih zona utječe na percepciju o porastu cijena. Na temelju prikazanog grafikona 16, koji prikazuje percepciju utjecaja obalnog i pomorskog turizma na cijene u lokalnoj zajednici, uočava se razlika u odgovorima ispitanika ovisno o njihovoj udaljenosti od obale. Ispitanici koji žive manje od 2 km od obale u velikom broju u potpunosti se slažu (zeleno boja) s tvrdnjom da turizam povećava cijene (207 ispitanika). Kako se udaljenost od obale povećava (2-5 km, 5-10 km, više od 10 km) i dalje većina ispitanika izražava slaganje s tvrdnjom, iako je ta percepcija nešto slabija u usporedbi s onima koji žive bliže obali. Naposljetku, ispitanici koji ne žive u blizini obale također pretežno izražavaju slaganje s tvrdnjom, ali u nešto manjoj mjeri. Grafikon 16. pokazuje

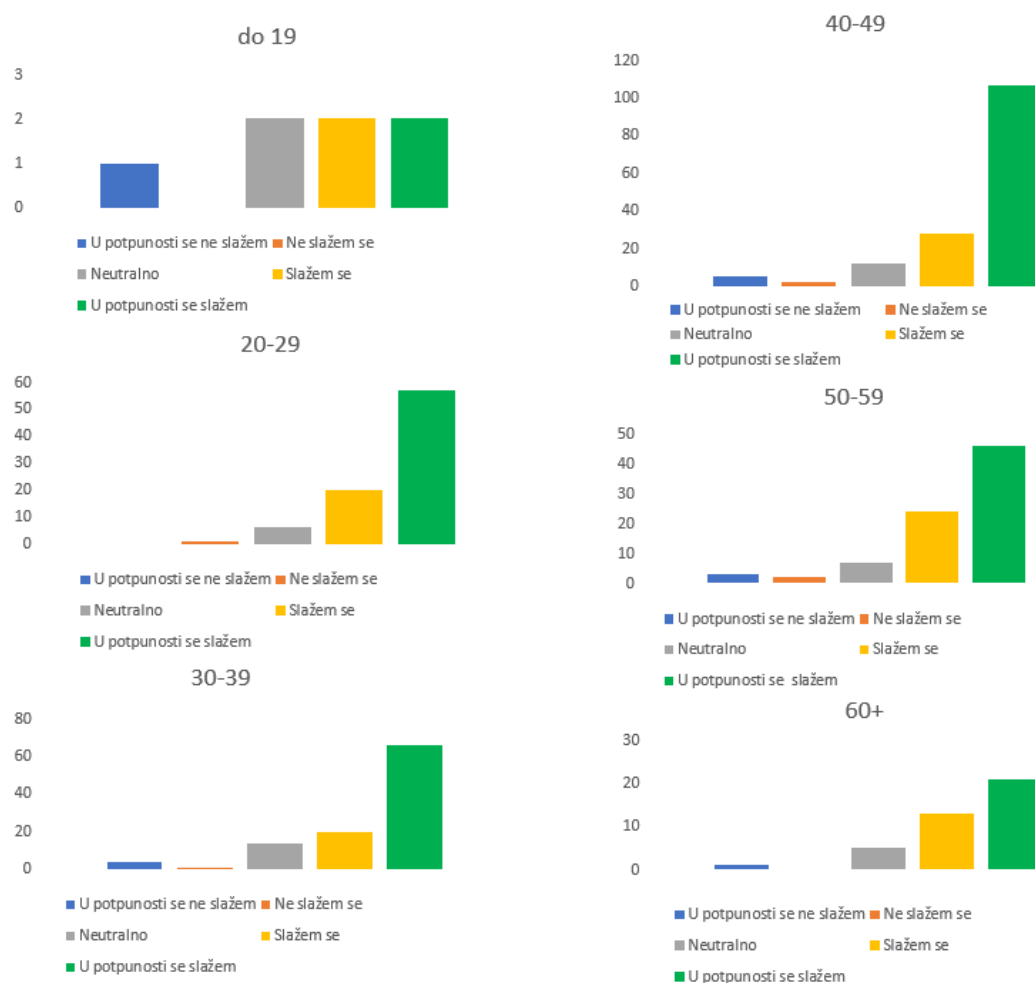
direktan utjecaj turizma na cijene u njihovim zajednicama. Ovo ukazuje na to da su stanovnici bliži obali izravno pogođeni poskupljenjem uzrokovanim turizmom, dok oni koji žive dalje mogu biti manje osjetljivi na te ekonomske učinke. Stanovnici koji žive bliže turističkim područjima osjećaju veći pritisak u smislu rasta cijena zbog turističke potražnje za smještajem, ugostiteljskim uslugama i proizvodima, što utječe na njihove stavove. Ova analiza pokazuje geografske razlike u percepciji ekonomskih učinaka turizma. Dakle, analiza prema mjestu stanovanja pruža detaljniji uvid u to kako različite zajednice osjećaju učinke turizma, što ju čini relevantnijom u kontekstu ovog istraživanja.

Grafikon 16. Analiza ovisno o mjestu stanovanja ispitanika i njihovom mišljenju o utjecaju pomorskog i obalnog turizma na porast cijena u lokalnim zajednicama

Također, analiza prema dobnim skupinama može biti korisna ako se želi istražiti razlika u stavovima ovisno o životnom iskustvu i financijskoj situaciji. Na primjer, mlađi ljudi (do 19 godina) mogu imati manje iskustva s cijenama i financijama te bi mogli imati drugačiji pogled na utjecaj turizma u usporedbi sa starijim ispitanicima (npr. 30+ godina), koji možda već imaju veću odgovornost za troškove života. Stoga je napravljena analiza utjecaja dobi ispitanika na mišljenje o utjecaju pomorskog i obalnog turizma na porast cijena u njihovim lokalnim zajednicama.

Rezultate analize ovisno o dobi ispitanika i njihovom mišljenju o utjecaju pomorskog i obalnog turizma na porast cijena u lokalnim zajednicama prikazuje grafikon 17. Analiza po dobnim skupinama omogućava dublje razumijevanje razlika u percepciji ovog fenomena. Potvrđena je pretpostavka da stariji ispitanici, zbog većeg životnog iskustva i veće financijske odgovornosti, pokazuju izraženije stavove o utjecaju turizma na rast cijena.

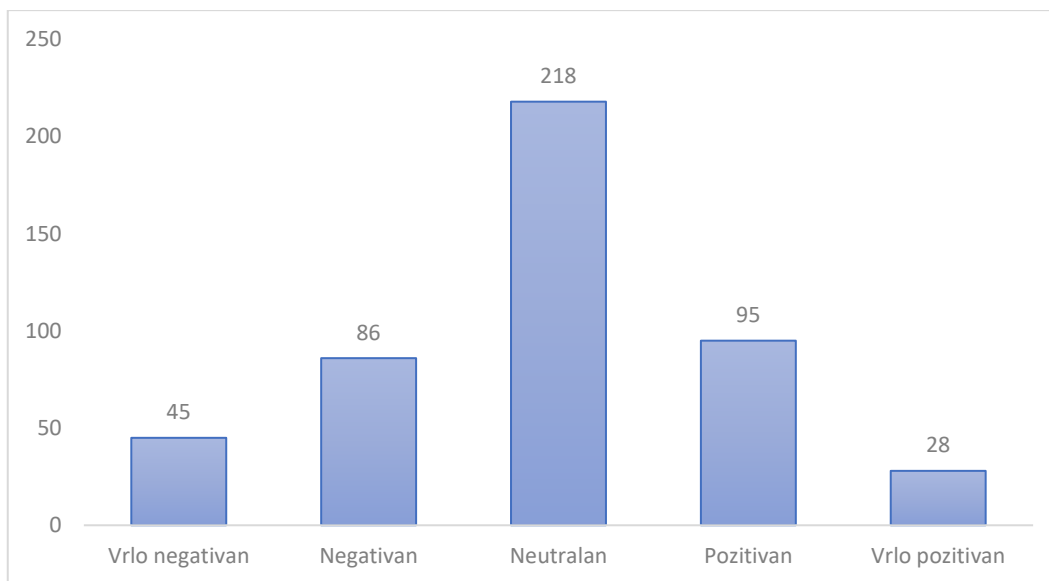
Grafikon 17. Analiza ovisno o dobi ispitanika i njihovom mišljenju o utjecaju pomorskog i obalnog turizma na porast cijena u lokalnim zajednicama

5.2.4. Percepcija infrastrukture, socijalnih promjena i održivosti u kontekstu turizma

Ovaj dio anketnog upitnika obuhvaća ključne teme o kojima se ispitanici izjašnjavaju o: kvaliteti života, lokalnoj infrastrukturi, komunikacijskoj mreži, socijalnim promjene te pristupačnosti i održivosti turizma.

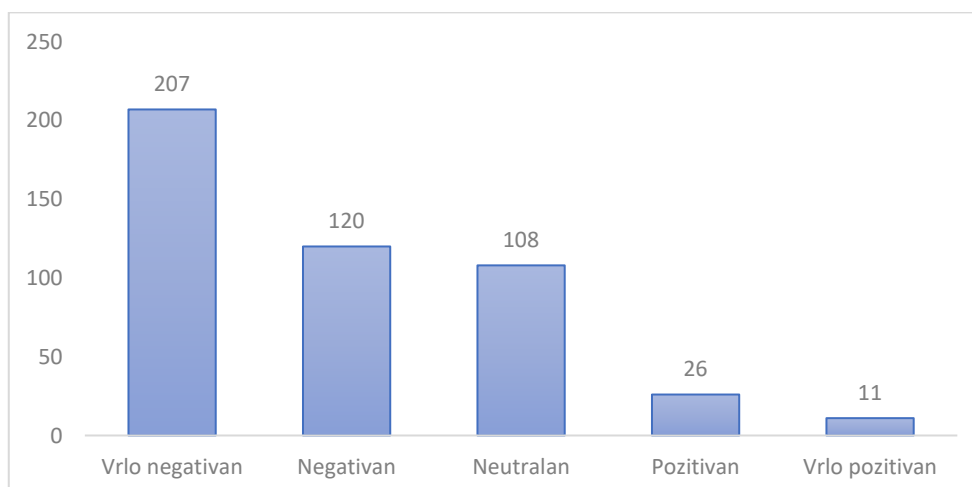
Prvo pitanje se odnosi na procjenu kvalitete života u lokalnoj zajednici pod utjecajem pomorskog i obalnog turizma. Ispitanici su svoje mišljenje ocijenili na ljestvici od 1 (vrlo negativno) do 5 (vrlo pozitivno). Prema podacima prikazanim u grafikonu 18, najveći broj ispitanika dao je ocjenu 3, izražavajući neutralan stav. Slijedi 95 ispitanika koji su pozitivno ocijenili utjecaj turizma, dok njih 86 smatra da je utjecaj uglavnom negativan. Manji broj ispitanika, njih 45, ocijenilo je utjecaj turizma kao vrlo negativan, dok 28 ispitanika smatra da je utjecaj vrlo pozitivan.

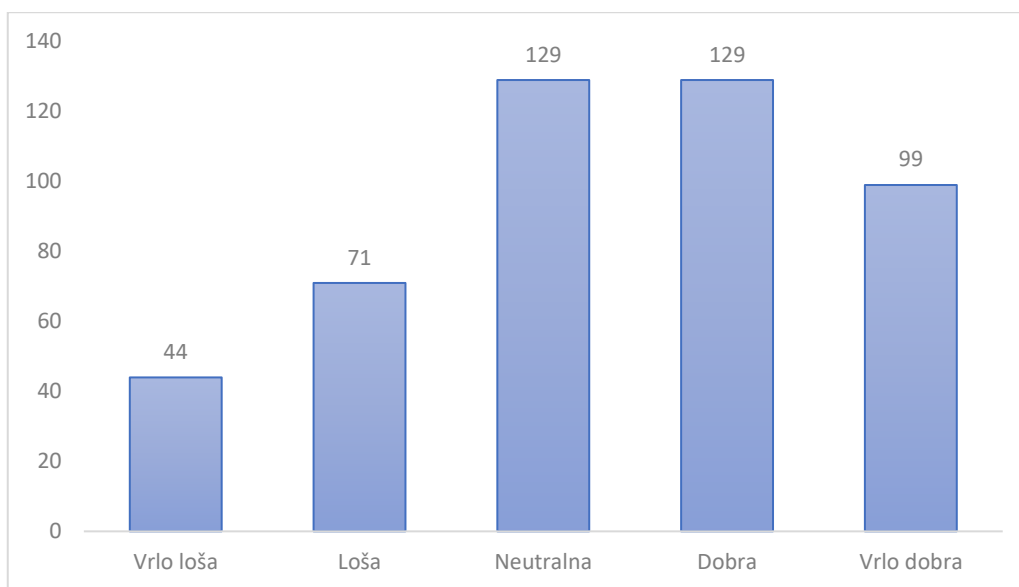
Grafikon 18. Procjena kvalitete života u lokalnoj zajednici pod utjecajem pomorskog i obalnog turizma

Drugo pitanje odnosi se na angažman lokalne zajednice u razvoju i održavanju prilaznih cesta, posebno u kontekstu povećanog prometa tijekom turističke sezone. Prema grafikonu 19, najveći broj ispitanika (207) smatra da lokalna zajednica ima vrlo negativan utjecaj na razvoj i održavanje tih cesta, dok njih 157 dijeli mišljenje o negativnom utjecaju. Neutralan stav izrazilo je 146 ispitanika. Manji broj ispitanika smatra angažman lokalne zajednice pozitivnim (39 ispitanika), dok samo 11 ispitanika ocjenjuje taj angažman vrlo pozitivnim. Ovi rezultati ukazuju na izraženo nezadovoljstvo ispitanika prema angažmanu lokalne zajednice, posebno u pogledu razvoja i održavanja prilaznih cesta.

Grafikon 19. Angažman lokalne zajednice u razvoju i održavanju prilaznih cesta

Treće pitanje bavi se dostupnošću i kvalitetom komunikacijske mreže tijekom turističke sezone. Prema grafikonu 20. broj ispitanika koji smatraju da je komunikacijska mreža dobra ili neutralna je podjednak. Od preostalih ispitanika, 99 ih ocjenjuje mrežu vrlo dobrom, 71 smatra da je loša, dok 44 ocjenjuju mrežu vrlo lošom.

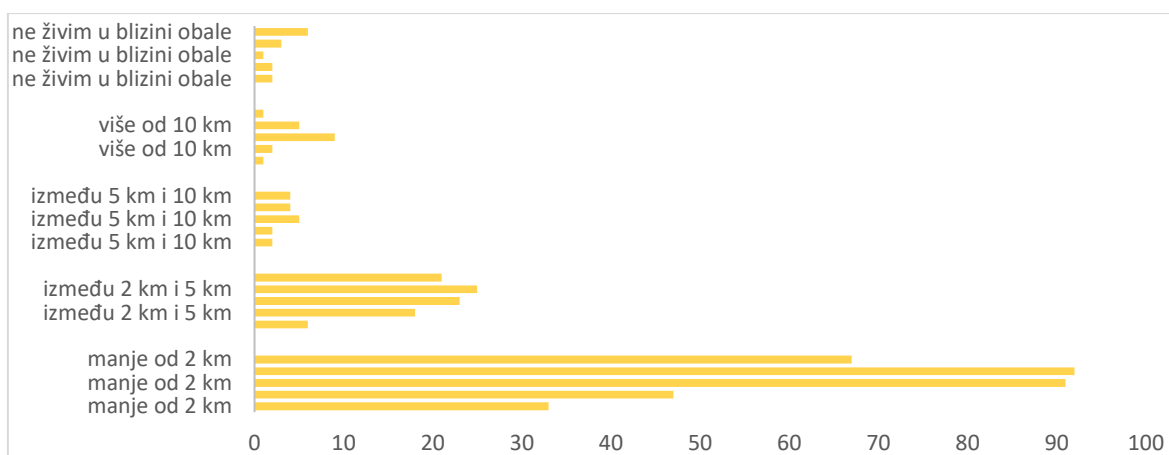

Grafikon 20. Dostupnost i kvaliteta komunikacijske mreže tijekom turističke sezone

Istraživanje odnosa između mjesta stanovanja i kvalitete komunikacijske mreže u vrijeme turističke sezone od posebnog je značaja zbog naglog povećanja broja korisnika mreže na određenim lokacijama. Tijekom ljetnih mjeseci, turistička odredišta, osobito uz obalu, bilježe nagli porast broja stanovnika, što stavlja dodatni pritisak na telekomunikacijsku infrastrukturu. Ovaj privremeni porast korisnika može dovesti do zagušenja mreže, smanjenja brzine interneta i problema s mobilnim signalom. Istraživanje ovih promjena pomaže u razumijevanju kako sezonski turizam utječe na kvalitetu usluga za stalne stanovnike i turiste te omogućava prilagodbu infrastrukture za efikasnije upravljanje mrežom u vršnim opterećenjima. Grafikon odnosa mjesta stanovanja i kvalitete komunikacijske mreže pokazuje grafikon 21.

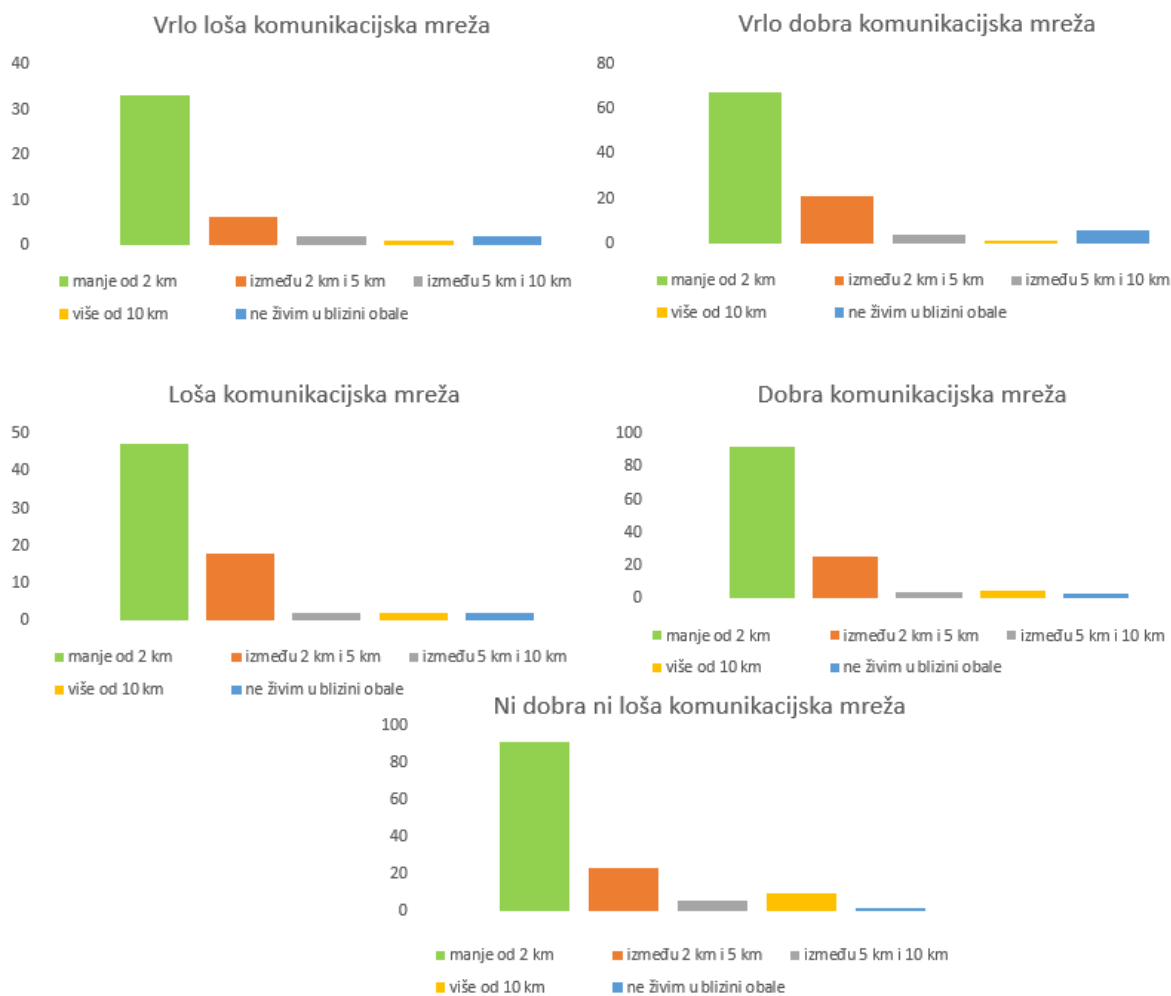
Iz grafikona 21. može se zaključiti da ispitanici koji žive bliže obali imaju uglavnom pozitivniju percepciju kvalitete komunikacijske mreže. Naime, najveći broj ispitanika živi na udaljenosti manjoj od 2 km od obale, a među njima je podjednak broj onih koji smatraju da je mreža ni dobra ni loša i dobra. To ukazuje na to da blizina obale može značiti bolji pristup telekomunikacijskoj infrastrukturi, možda zbog bolje razvijene mreže u turističkim područjima ili urbanim centrima. Međutim, kako se udaljenost od obale povećava (2-5 km,

5-10 km, više od 10 km), percepcija ispitanika o kvaliteti komunikacijske mreže postaje negativnija. Ovaj trend može ukazivati na slabiju infrastrukturu u ruralnijim ili manje razvijenim područjima, gdje mreža možda nije jednako snažna ili pouzdana. Zanimljivo je i to da oni koji ne žive blizu obale uglavnom smatraju da je kvaliteta mreže loša. To sugerira da udaljena i izolirana područja, koja nisu u blizini obale, često imaju manje razvijenu telekomunikacijsku infrastrukturu, što može rezultirati lošijim signalom i sporijom internetskom vezom. Ova relacija između mjesta stanovanja i kvalitete mreže može biti važna za planiranje daljnjeg razvoja telekomunikacija u tim područjima.

Grafikon 21. Utjecaj mjesta stanovanja na kvalitetu komunikacijske mreže tijekom turističke sezone

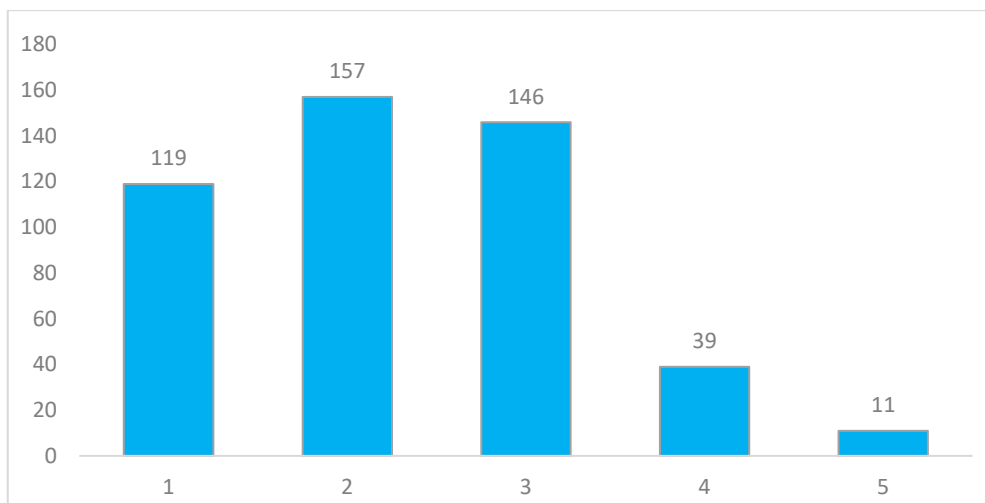
U dodatnom razlaganju grafikona 21., grafikon 22. omogućava dublji uvid u ocjene ispitanika prema kvaliteti telekomunikacijske mreže. Dok grafikon 21. prikazuje opću relaciju između mjesta stanovanja i kvalitete mreže, grafikon 22. razlaže te podatke, omogućujući jasnije razumijevanje stavova ispitanika. Na grafikonu 22., kvaliteta komunikacijske mreže kategorizirana je prema ocjenama, što omogućava preciznije prikazivanje kako pojedine grupe ispitanika percipiraju mrežu na temelju svoje udaljenosti od obale. Ovaj grafikon prikazuje koliko je ispitanika dalo ocjene poput "dobra", "loša", "ni dobra ni loša", što pomaže u lakšem identificiranju glavnih trendova. Grafikon 22. je potvrda da se pojedini aspekti telekomunikacijske mreže moraju unaprijediti, osobito u udaljenijim područjima.

Grafikon 22. Ocjene ispitanika prema kvaliteti komunikacijske mreže

Četvrto pitanje uzima u obzir posebne potrebe posjetitelja s invaliditetom odnosno pristupačnost turističkih usluga u lokalnom području. Pitanje se fokusira na različite aspekte turističke ponude, uključujući smještaj, javni prijevoz, turističke atrakcije i plaže. Ispitanici su izrazili svoje mišljenje s ciljem bolje procijene koliko su ove usluge prilagođene i dostupne svim posjetiteljima, bez obzira na njihove specifične potrebe.

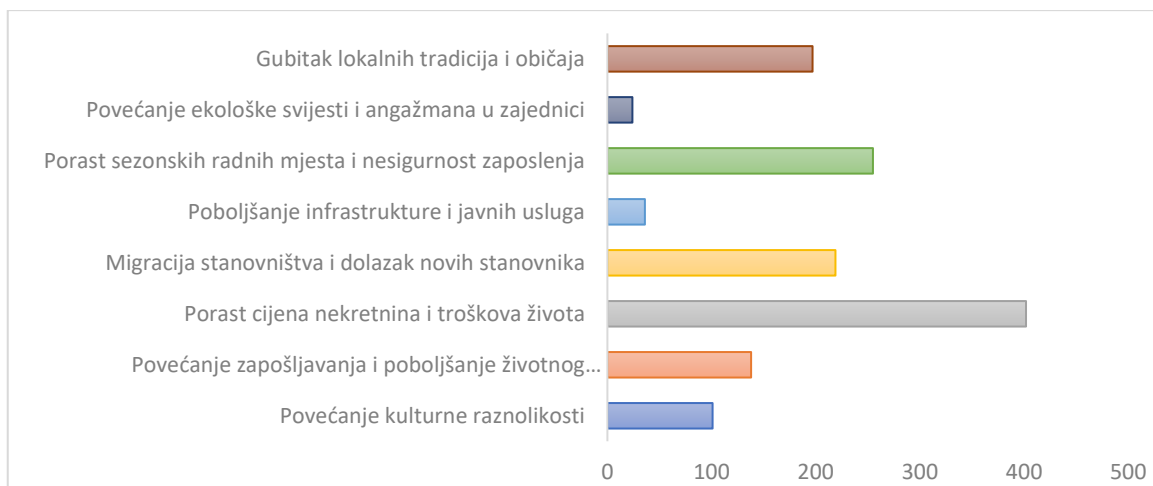
Prema podacima s grafikona 23., većina ispitanika smatra da lokalne zajednice ne adekvatno uzimaju u obzir potrebe posjetitelja s invaliditetom. Naime, 157 ispitanika ocjenjuje uslugu kao lošu, dok 146 njih ima neutralan stav. Osim toga, 119 ispitanika smatra da je usluga za invalide vrlo loša. S druge strane, samo 39 ispitanika daje pozitivnu ocjenu, dok je samo 11 njih izrazilo vrlo pozitivno mišljenje.

Grafikon 23. Pristupačnost turističkih usluga lokalnog područja za posjetitelje s invaliditetom

Peto pitanje, koje omogućava višestruke odgovore, istražuje stavove ispitanika o najvažnijim socijalnim promjenama uzrokovanim pomorskim i obalnim turizmom u lokalnoj zajednici (grafikon 24). Rezultati pokazuju da većina ispitanika (402 od 472) smatra da je porast cijena nekretnina i troškova života najznačajnija socijalna promjena uzrokovana pomorskim i obalnim turizmom, što upućuje na to da turizam, unatoč potencijalnim ekonomskim koristima, stvara značajne financijske pritiske na lokalno stanovništvo. Ovi podaci naglašavaju kako turizam, iako donosi određene koristi poput povećanja zapošljavanja i životnog standarda, također pridonosi nesigurnosti u lokalnoj zajednici, osobito kroz nesigurnost zaposlenja (255 ispitanika) i migraciju stanovništva (219 ispitanika). Gubitak lokalnih tradicija i običaja, koji prepoznaje 197 ispitanika, dodatno potvrđuje zabrinutost zbog negativnog utjecaja turizma na očuvanje lokalnog identiteta.

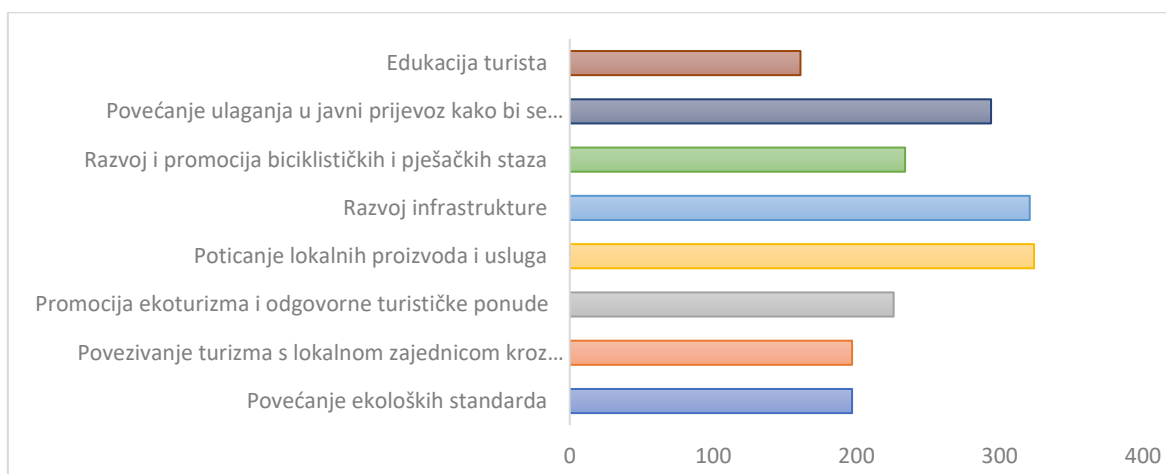
S druge strane, iako se manji broj ispitanika osvrće na pozitivne aspekte turizma, poput povećanja kulturne raznolikosti (101 ispitanik), poboljšanja infrastrukture (38 ispitanika) i ekološke svijesti (24 ispitanika), njihova relativno mala zastupljenost ukazuje na to da su ti pozitivni efekti turizma manje primijećeni ili nedovoljno istaknuti u odnosu na negativne promjene. Ovi rezultati sugeriraju potrebu za boljom ravnotežom između koristi koje turizam donosi i njegovih negativnih utjecaja, osobito u kontekstu rasta životnih troškova i očuvanja lokalne zajednice.

Grafikon 24. Socijalne promjene uzrokovane pomorskim i obalnim turizmom u lokalnom području

Šesto pitanje ovog dijela anketnog upitnika odnosi se na mjere koje bi trebalo poduzeti za promicanje održivog turizma u lokalnom području. Ova tema se može smatrati nastavkom prethodnog pitanja o socijalnim promjenama uzrokovanim pomorskim i obalnim turizmom.

Iz grafikona 25. može se vidjeti da veći broj ispitanika smatra kao prioritet poboljšanje infrastrukture i poticanje lokalnih proizvoda i usluga (324 i 321 ispitanik). Također, naglašena je potreba za većim ulaganjima u javni prijevoz te povezivanje turizma s lokalnom zajednicom kroz partnerstva.

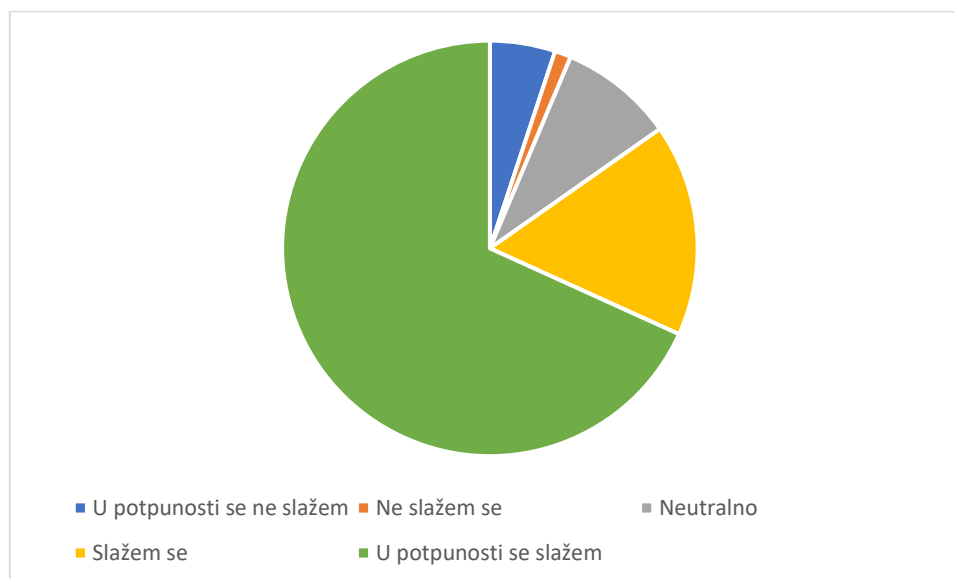

Grafikon 25. Mjere za promicanje održivog turizma u lokalnom području

5.2.5. Sudjelovanje i prijedlozi za unaprjeđenje održivosti u turizmu

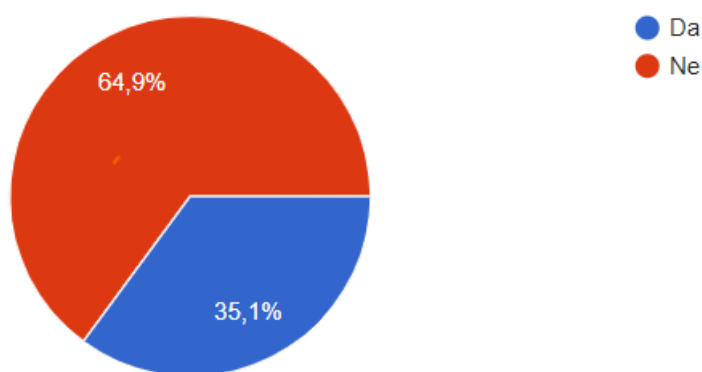
Posljednji dio anketnog upitnika usmjeren je na sudjelovanje ispitanika u inicijativama vezanim uz održivost turizma te prikupljanje njihovih prijedloga za unaprjeđenje praksi koje bi doprinijele boljoj održivosti. Ovaj dio istražuje u kojoj mjeri su ispitanici angažirani u održivim turističkim aktivnostima te koje konkretne mjere i strategije predlažu kako bi se turizam u njihovom lokalnom području razvijao na način koji je ekološki, društveno i ekonomski održiv. Prikupljeni prijedlozi mogu poslužiti kao temelj za buduće planiranje i implementaciju održivih turističkih politika.

Grafikon 26. prikazuje stavove ispitanika prema izjavi: "Građane u lokalnim zajednicama treba uvažavati prilikom donošenja odluka o razvoju njihovog kraja, jer se radi o sudbini njih i njihovih obitelji." Ispitanici su slaganje s ovom izjavom mogli izraziti odabirom ocjena na skali od 1 do 5, pri čemu je 1 označavalo u potpunosti se ne slažem, a 5 u potpunosti se slažem. Rezultati jasno pokazuju da ispitanici prepoznaju svoju važnu ulogu u tom procesu, budući da su oni najizraženije pogođeni promjenama koje se događaju u njihovoj zajednici. Njihova uključenost je ključna kako bi razvoj bio usklađen s potrebama i interesima lokalnog stanovništva, čime se osigurava dugoročna održivost i zadovoljstvo unutar zajednice. Podaci s grafikona također ukazuju na razinu svijesti ispitanika o njihovim pravima i odgovornostima kada je u pitanju oblikovanje budućnosti njihove sredine.

Grafikon 26. Stav o uključenosti građana u proces donošenja odluka o razvoju njihovog lokalnog područja

Nakon toga je postavljeno pitanje: "Jeste li ikada sudjelovali u aktivnostima usmjerenim na očuvanje okoliša u kontekstu turizma?" Prema dobivenim rezultatima (grafikon 27.), većina ispitanika (64,9%) odgovorila je potvrdno, što ukazuje na relativno visok stupanj angažiranosti građana u inicijativama za zaštitu okoliša. Ovi podaci sugeriraju da su mnogi građani svjesni važnosti očuvanja okoliša i voljni sudjelovati u aktivnostima koje doprinose održivom turizmu.

Grafikon 27. Sudjelovanje ispitanika u aktivnostima usmjerenim na očuvanje okoliša u kontekstu turizma

Neke od odabranih preporuka ispitanika za poboljšanje održivosti pomorskog i obalnog turizma u njihovom području prikazuje tablica 4. Ispitanici su iznijeli razne prijedloge usmjerene na očuvanje okoliša, unapređenje infrastrukture, poticanje lokalnih proizvoda i usluga te jačanje suradnje između turističkog sektora i lokalne zajednice.

Zaključak temeljen na preporukama ispitanika jasno ukazuje na potrebu za sveobuhvatnim i strateškim pristupom održivosti pomorskog i obalnog turizma. Ispitanici ističu nekoliko ključnih aspekata koji zahtijevaju poboljšanja, uključujući obnovu i unapređenje infrastrukture, strože regulacije u vezi s onečišćenjem mora, kao i povećanu odgovornost lokalne zajednice u pogledu ekoloških standarda. Također, naglašena je važnost edukacije o održivom razvoju, počevši od najmlađe dobi, te aktivno uključivanje svih članova društva u inicijative očuvanja prirodnih i kulturnih resursa. Mnogo prijedloga odnosi se i na regulaciju i veću kontrolu smještajnih kapaciteta te uvođenje strožih kazni za neodgovorno ponašanje i neadekvatno odlaganje otpada. Poseban naglasak stavljen je na poboljšanje upravljanja pomorskim prometom, s preporukama o strožim kontrolama plovila

i ograničavanju broja vezova u lukama, kako bi se smanjio pritisak na okoliš. Ispitanici također prepoznaju važnost većeg ulaganja u turizam, ali u smjeru koji promovira kvalitetu, a ne kvantitetu, čime bi se postigao balans između ekonomskog rasta i zaštite okoliša. Ove preporuke naglašavaju važnost uravnoteženog razvoja koji uzima u obzir ekološke, ekonomske i društvene aspekte, kako bi turizam dugoročno bio održiv i koristan za sve dionike, a posebno za lokalno stanovništvo.

Tablica 4. Preporuke ispitanika za poboljšanje održivosti pomorskog i obalnog turizma u lokalnom području

<i>"Obnoviti starije objekte."</i>
<i>"Rigoroznije kazne za pomorska plovila koja onečišćuju more i pojačanu kontrolu istih, kao i veću brigu i odgovornost lokalne zajednice za stanovništvo koje na isti način doprinosi privatnim ispustima onečišćenju mora."</i>
<i>"Poboljšanje cestovne infrastrukture."</i>
<i>"Više ulaganja."</i>
<i>"Edukacija o održivom razvoju od vrtićke dobi, osnovnoškolske te njihovo aktivno uključivanje u radionice koje potiču odgovornost i aktivnost svih članova društva prema očuvanju prirodnog i kulturnog dobra."</i>
<i>"Zapošljavanje domaćih ljudi umjesto stranaca."</i>
<i>"Cijene prilagoditi životnom standardu stanovnika lokalne zajednice."</i>
<i>"Uvođenje reda u vrste smještajnih kapaciteta jer namjena određene zgrade je stambena, a ljudi je pretvore u turističku. Obavezno podizanje svijesti ljudi o održivosti, kroz različite edukacije, radionice, akcije čišćenja i uređivanja površina i obala. Uvođenje velikih kazni za nepropisno odlaganje otpada, povećanje broja reciklažnih dvorišta. Uvođenje reda i u pomorskom prometu, u pogledu ispuštanja otpada."</i>
<i>"Bolja urednost i čistoća plaza, dostupnost istih invalidima i starijim."</i>
<i>"S obzirom da radim na brodu većina brodova nema sustave za reciklažu već evo ide u jednu vreću, kao što ni marine ni luke u RH nemaju dobar sustav za brodove koji dolaze, također brodovi se peru ne ekološkim sredstvima koji odlaze u more."</i>
<i>"Ukinuti airbnb po zgradama i kućama- u Barceloni se sad može samo po hotelima i hostelima odsjedati. Nema tolikog napada na stanovnike a ljudi ipak mogu doći i posjetiti grad."</i>
<i>"Puno strože kazne za ne zbrinjavanje otpada i neprimjerenog ponašanja."</i>

<i>"Samosvjesno moramo utjecati makar sa jednim papirom ili bocom nebačenom u more."</i>
<i>"Kruzeri van luke, edukacija turista o gradu/mjestu gdje dolaze, turizam van stambenih zgrada, čistoća noću i danju, naplata za svaki prekršaj koji je zakonom ili lokalnom zajednicom prekršen, smanjit taxi službe, uvest vise el. bicikla pa nek se vozaju od tocke A do točke B i puno puno vise toga..."</i>
<i>"Smanjiti broj dozvoljenih vezova u luci te povećati cijenu kako bi se privukla klijentela visoke kupovne moći jer je ista održivija i općenito bolja za turizam a posebno lokalno stanovništvo."</i>
<i>"Veca kontrola stanova koji nisu registrirani za iznajmljivanje, a iznajmljuju i zabrana iznajmljivanja stanova u stambenim zgradama."</i>
<i>"Bolju transparentnost i informiranost građana o projektima, prije same dozvole za radove, sudjelovanje građanstva u odlukama, npr. pravo veta da građani imaju pravo stopirat nešto sta se radi, na štetu građana, a za interese lokalnih političara."</i>
<i>"Uvesti kvotu chartera."</i>
<i>"Uvesti više hotelskog smještaja, smanjiti otpad i nered po gradu, uskladiti cijene ponude i potražnje u restoranima i barovima, više zabavno-kulturnog sadržaja."</i>
<i>"Smanjiti mogućnost priveza brodova svih veličina na cjelogodišnjoj bazi osobama koje nemaju stalni boravak u RH. Smanjiti broj uplovljavanja brodova za krizna putovanja i njihov privez za obalu, umjesto toga koristiti taxi brodove a kruzere zadržavati na sidrištu min 3Nm od kopna. Povećati broj prometnih redaka i pomorske policije u ljetnim mjesecima."</i>
<i>"Ograničavanje apartmanizacije, bolje kombiniranje prirode i turističkog sadržaja, veći broj mjesta za odlaganje otpada, naplaćivanje kazni za neodgovorno ponašanje, češći obilazeći komunalaca."</i>
<i>"Edukativne radionice."</i>
<i>"Kontrola broja turista."</i>
<i>"Održiv turizam uz poštivanje prirode, običaja, ograničavanje masovnosti. Kvaliteta a ne kvantiteta."</i>
<i>"Ne suglasnost 80% stanara zgrade. Netko iz ljubomore i sličnih glupih razloga neće dati suglasnost. Ako da, onda se treba odnositi na sve i provesti retroaktivno jer pritužbe drugih stanara nisu nastale zbog budućih iznajmljivača, nego postojećih).</i>

Iskreno mislim da ovi problemi postoje u većim gradovima poput Splita ili promoviranim destinacijama poput Dubrovnika i Hvara.

U manjim lokalnim zajednicama ne.

Tu uglavnom dolaze obitelji na duži period, dok su Split i Dubrovnik tranzitne destinacije s kraćim boravkom turista.

Stoga i destinaciju treba uzeti u obzir.

Uvođenje razlika u obvezama između onih koji imaju pravo iznajmljivanja pola godine i cijelu godinu

Uvođenje razlika između iznajmljivača državljana RH s obzirom na prebivalište, pogotovo s prebivalištem izvan RH, nametanjem većih obveza.

Ovo se poglavito odnosi na one s prebivalištem u BiH, koji iznajmljuju stanove bez kategorizacije.

Uvođenje većih obveza za paušalne iznajmljivače vila koji ostvaruju daleko veće prihode i lažiraju ih da ne uđu u sustav PDV-a, a imaju iste obveze kao mali iznajmljivači obiteljskog smještaja.

Nametanje visokih poreza na nekretnine strancima plus visokih poreza istima za bavljenje turizmom uz obavezno otvaranje poduzeća u sustavu PDV-a.

Dakle, nikako paušalno.

Veće kontrole stambenih zgrada.

Preplavili su nas Rusi, Ukrajinci i Bosanci.

Obiteljski smještaj domicilnog stanovništva treba imati prioritet."

"Stroža kontrola brodice, jahta i ostalih plovila. Veće kazne za ne pridržavanje pravila. Infrastruktura ne prati toliki priljev ljudi... Ceste grozne... Smeće se ne skuplja u onoj mjeri u kojoj bi trebalo.... Plaže često zagađuju jahte koje ispuštaju svoje otpadne vode.... Život postaje težak za vrijeme sezone... Iskreno najradije bih se odselila za vrijeme sezone..."

"Iako trenutno nisam zaposlena direktno u turističkoj industriji u istoj sam bila dugogodišnji akter na različite načine, uključujući i akademski i istraživački. Smatram kako u Hrvatskoj (izuzev Istre) turizam postoji kao "slučajna industrija" tj. više nam se dogodio zbog prirodnih ljepota nego što je bio planiran i to je vidljivo u apsolutno svakom segmentu. Potrebne su dakle, korijenske promjene, od edukacije lokalnog stanovništva do izmjene svijesti posjetitelja kroz utjecaj zakonodavnih i upravljačkih legislativa. Nažalost, u ovom trenutku, ne vidim više realnost tih promjena unatoč dugogodišnjem zalaganju za

iste. Brojne studije slučaja, istraživanja i metode objavljene su na ovu temu dok se, primjerice u Splitu, sva takva iskustva ignoriraju i odabire se put koji je dokazano devastirao morsku obalu, bioraznolikost, negativno utjecao na kvalitetu života i trajno i nepovratno narušio okoliš."

"Planski a ne stihijski razvoj turizma, raditi na dodatnoj ponudi osim samoga smještaja, ograničiti gradnju apartmana, ulagati u cestovnu infrastrukturu."

"Više sadržaja, jer npr. istočna obala Italije nema more za kupanje, a ima razvijen turizam, a mi imamo puno neiskorištenih ljepota."

Posljednje pitanje ankete je slobodnog karaktera. Odnosilo na dodatne komentare ili prijedloge u vezi s utjecajem pomorskog i obalnog turizma na održivi razvoj lokalnih zajednica. Neki od komentara ankete prikazuje tablica 5.

Komentari prikazani u tablici 5 pružaju uvid u različite aspekte poboljšanja održivosti pomorskog i obalnog turizma. Naglašava se potreba za boljom prometnom regulacijom, kao i premještanjem velikih festivala iz urbanih područja kako bi se smanjili prometni problemi i poboljšali uvjeti života lokalnog stanovništva tijekom turističke sezone. Ispitanici predlažu uvođenje ulaznica za plaže, strožu regulaciju broja turista i smještajnih kapaciteta, te veću kontrolu nad nelegalnim iznajmljivanjem i crnim tržištem. Postoji snažan apel za edukaciju lokalnog stanovništva i turista o održivom razvoju, pravilima zaštite okoliša i pomorskim pravilima, uz organizaciju edukativnih radionica i aktivnosti za zajednicu. Ispitanici preporučuju poticanje kupovine lokalnih proizvoda i organiziranje aktivnosti za promociju kulturne baštine i ruralnih područja.

Tablica 5. Dodatni komentari i prijedlozi ispitanika o utjecaju pomorskog i obalnog turizma na održivi razvoj lokalnih zajednica

"Potrebna je bolja komunikacija svih članova koja bi za cilj imala napredak i dobrobit prirodnog dobra te napredak i razvoj lokalne zajednice. "

"Osigurati prohodne prometnice kako bi i lokalno stanovništvo moglo imati normalne uvjete života za vrijeme turističke sezone, a ne istu provest u kolonama. "

"Velike festivale (ultra npr.) VAN GRADA. "

"Uvesti ulaznice po uzoru na Veneciju kako bi se 'izgubio' interes dijela turista. "

"Bolje gospodarenje otpadom, ulaganje u infrastrukturu, uređivanje plaža. "

<i>"Proširiti ponudu u smještajima (hoteli i privatnici), povećati zabavni sadržaj za sva generacijska doba te uskladiti cijene. "</i>
<i>"Rasprodaja zemljišta koja se nalaze na rubnim područjima općine i pretvaranje tog zemljišta u građevno uz pogodovanje stranim investitorima. "</i>
<i>"Zaštita lokalnog stanovništva od lošeg utjecaja prekomjernog turizma. "</i>
<i>"Treba saditi više zelenila, zagušio nas beton, zaustaviti gradnju u ionako preizgrađenim dijelovima uz more. Ako već nemamo izgrađene kružne tokove na ulazima u grad onda više prometnih policajaca. Podstrana veliki problem a kad je na raskrižju prometnik sve teče glatko. "</i>
<i>"Obavezna zaštita pomorskog dobra i zapošljavanje pomorskih redara. "</i>
<i>"Za nered postoji policija. To se treba regulirati kažnjavanjem i uvođenjem razlika u davanjima i porezima na nekretnine, na način kako je navedeno u prethodnom odgovoru. Vladine mjere pogoduju stranim bogatašima koji će sada kupovati zemljišta i graditi cijele zgrade i tako nanijeti štetu stanovnicima lokalne zajednice koji ionako imaju nizak životni standard jer je turizam glavni izvor prihoda, a uz to puni lokalni proračun. Naime, poznato je da su se cijene nekretnina udvostručile ulaskom u Schengen. Neka se nedomicilnim vlasnicima nametnu visoki porezi i naknade na godišnjoj razini, tako da im se ne isplati imati takvu nekretninu i prisili ih se na prodaju. Ako se žele riješiti masovnog turizma neka naplaćuju ulaznice na plaže uz obvezno predocenje dokaza da je gost uredno prijavljen. Crno tržište je enormno, a nitko ništa ne poduzima. Ako žele poboljšati stambenu politiku, neka daju poticaje onima koji žele svoju nekretninu iznajmljivati dugoročno podstanarima. Neka nastave s gradnjom POS stanova koji se kupuju, ali i stanova koje država iznajmljuje, s mogućnošću otkupa nakon korištenja istih u periodu od 10 godina. Ništa od navedenog nije znanstvena fantastika, a mi nismo Barcelona koju posjećuju tijekom cijele godine, zbog čega oni uvode slične mjere i zabrane. Ne možemo samo copy-paste tuđe primjere, koji nemaju veze s nama. "</i>
<i>"Trenutno stanje je dugoročno neodrživo (mislim na Split i okolna područja) što će rezultirati u konačnici nezadovoljstvom turista i smanjenim dolascima i frustracijama lokalnog stanovništva. "</i>

"Promicanje baštine, upoznavanje flore i faune i kako biti u suživotu s njom. Potaknuti kupovinu opg proizvoda. Prodaja samo hrvatskih brendova turistima u turističkim mjestima. Organiziranje radionica, poticanje posjeta ruralnih mjesta. "

"Može se ali treba zajedno a to mi se čini nekako teško ide. Djelovati lokalno a onda će promjena nastati i globalno ali trebamo svi krenuti iz svoje kuće. "

"Educiranje turista koji uzimaju brodove o međunarodnim pomorskim pravilima te pravilima izbjegavanja sudara na moru, povećati kazne za zagađenje mora. "

"Edukacija lokalnog stanovništva od malih nogu, ali i svih generacija, organiziranje aktivnosti za lokalnu zajednicu. "

ZAKLJUČAK

Obalni i pomorski turizam čini značajan dio globalne turističke i plave ekonomije, privlačeći milijune posjetitelja svojim prirodnim ljepotama i vodnim aktivnostima. Dok se očekuje da će do 2030. godine ovaj sektor činiti 26% globalnog oceanskog gospodarstva, on se suočava s izazovima koji uključuju tehnološke promjene, sve veću potrebu za održivošću i promjene u ponašanju putnika.

Obalni turizam obuhvaća sve aktivnosti uz obalu, dok se pomorski turizam odnosi na aktivnosti na moru. Iako su međusobno povezani, oba sektora koriste iste prirodne resurse i često privlače iste posjetitelje, što utječe na lokalne zajednice. Turizam doprinosi ekonomskom razvoju i zapošljavanju, ali može uzrokovati povećanje cijena nekretnina i pritisak na resurse. Obalni i pomorski turizam značajno doprinose lokalnom i regionalnom razvoju, a marine igraju ključnu ulogu u ovom procesu. One ne samo da podržavaju proizvodnju, distribuciju, popravak brodova te najam, već i doprinose širenju turističke infrastrukture i privlače posjetitelje svojom specifičnom ponudom. Marine, smještene u manje razvijenim područjima, mogu brzo potaknuti lokalni gospodarski razvoj i pružiti prilike za poboljšanje politika regionalnog razvoja. Međutim, obalna područja, kao jedina mjesta pogodna za pomorski turizam, suočavaju se s izazovima zbog svoje osjetljivosti i ograničenih resursa.

S obzirom na sveprisutne izazove poput povećane potražnje za vodom, otpada i emisija, kao i klimatskih promjena, ključno je usmjeriti napore na održivost. Europska unija predlaže strategije za poboljšanje održivosti obalnog i pomorskog turizma, uključujući povećanje dostupnosti sredstava, jačanje održivosti i poticanje inovacija. Sredozemne zemlje, uključujući Hrvatsku, suočavaju se s problemom prezasićenosti obale i otoka zbog intenzivnog turizma. Stoga je ključno da pomorski i obalni turizam, kao glavni korisnici obale i akvatorija, postanu i predvodnici u promicanju zaštite okoliša. Kako bi se dugoročno osigurale ekonomske koristi i očuvala kvaliteta okoliša, važno je balansirati turističke aktivnosti s potrebama lokalnih zajednica i integrirati održive prakse u poslovanje.

Analizom rezultata ankete o održivosti pomorskog i obalnog turizma prikazani su razni aspekti utjecaja turizma na lokalne zajednice. Pitanja ankete obuhvatila su ključne teme kao što su: demografske karakteristike ispitanika, okolišna održivost, ekonomski utjecaj, percepcija infrastrukture, socijalne promjene te prijedlozi za unaprjeđenje održivosti. Stavovi o okolišnoj održivosti u lokalnim zajednicama ukazuju na rastuću svijest o važnosti

očuvanja okoliša i potrebi za konkretnim akcijama. Istraživanje pokazuje da pomorski i obalni turizam ima značajan utjecaj na lokalnu ekonomiju, donoseći i pozitivne i negativne aspekte. Iako turizam doprinosi gospodarskom rastu i zapošljavanju, uzrokuje povećanje cijena nekretnina i pritisak na lokalne resurse. Percepcije o infrastrukturi i socijalnim promjenama ukazuju na potrebu za poboljšanjem u ovim područjima kako bi se očuvala kvaliteta života lokalnog stanovništva. Ispitanici su istaknuli važnost balansa između turističkih aktivnosti i potreba zajednice, s naglaskom na unapređenje infrastrukture, regulaciju turističkih aktivnosti i zaštitu okoliša. Komentari ispitanika sugeriraju potrebu za većim uključivanjem zajednice u procese donošenja odluka, poboljšanjem upravljanja otpadom te promicanjem edukacije i većim angažmanom lokalnih proizvođača. Ispitanici su posebno naglasili potrebu za većim uključivanjem lokalnog stanovništva u procese donošenja odluka unutar zajednice.

LITERATURA

- [1] D. Dimitrovski, »Understanding coastal and marine tourism sustainability - A multi-stakeholder analysis,« *Journal of Destination Marketing & Management*, svez. vol 19, pp. 2-3, Ožujak 2021.
- [2] B. Šimundić, Makroekonomske determinante emitivnog turizma i njihov utjecaj na gospodarstva receptivnih zemalja, Split: Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, 2015.
- [3] A. Comănescu, »Tourist supply- component of the tourist market,« 12 2019. [Mrežno]. Available: https://www.researchgate.net/publication/337745364_TOURIST_SUPPLY_COMPONENT_OF_THE_TOURIST_MARKET. [Pokušaj pristupa 15 8 2024].
- [4] J. Gržinić, Međunarodni turizam, Pula: , Sveučilište Jurja Dobrile u Puli: Fakultet ekonomije i turizma Dr. Mijo, 2014.
- [5] M. Razović, »Uloga nove generacije turista u primjeni inovacija u,« u *Izazovi današnjice-pomorski i obalni turizam*, Šibenik, 2017.
- [6] N. Herceg, »Povijest nastanka koncepta održivog razvoja,« u *Okoliš i održivi razvoj*, Zagreb, Synopsis d.o.o, 2013, p. 254.
- [7] M. Matešić, »Eko-inovacije za održivi razvoj,« *Hrvatsko sociološko društvo*, svez. 29, br. 2, pp. 2-3, 2021.
- [8] H. Grofelnik, »Je li održivi razvoj turizma ostvariv?,« pp. 21-34, 02 Ožujak 2024.
- [9] LORA, »Sto je održivi razvoj?,« LORA, 2019. [Mrežno]. Available: <https://lora.bioteka.hr/sto-je-odrzivi-razvoj/>. [Pokušaj pristupa 14 Srpanj 2024].
- [10] M. Saleh i M. Stephen, »Sustainable entrepreneurship and the Sustainable Development Goals (SDGs),« 5 Srpanj 2024. [Mrežno]. Available: https://www.researchgate.net/publication/382002725_Sustainable_entrepreneurship_and_the_Sustainable_Development_Goals_SDGs. [Pokušaj pristupa 5 Srpanj 2024].
- [11] LORA Editors, »LORA- Ciljevi održivog razvoja,« LORA, [Mrežno]. Available: <https://lora.bioteka.hr/un-ciljevi-odrzivog-razvoja/>. [Pokušaj pristupa 14 Srpanj 2024].

- [12] K. Lugović i K. Milković, »Manje je više - stvaranje balansa između želja i potreba,« u *Izazovi današnjice- pomorski i obalni turizam*, Šibenik, 2017.
- [13] D. Birkić, *Održivi turistički razvoj priobalne zajednice*, Opatija: Sveučilište u Rijeci, 2016.
- [14] L. Wuwung, F. Croft, D. Benzaken, K. Azmi, C. Goodman, C. Rambourg i M. Voyer, »Global blue economy governance,« *Blue Economy and Ocean Sustainable Development in a Globalised World: Social, Political, Economic and Environmental Issues*, svez. 9, 23 11 2022.
- [15] European Commission Editors, »European Commission,« EU Blue Economy, [Mrežno]. Available: https://blue-economy-observatory.ec.europa.eu/distribution-employment-blue-economy-2021_en. [Pokušaj pristupa 2 9 2024].
- [16] European Commission Editors, »Distribution of Gross Value Added in the Blue Economy in 2021,« European Commission, 2021. [Mrežno]. [Pokušaj pristupa 2024].
- [17] M. Morais de Brito, A. Dias i M. Patuleia, *Managing, Marketing, and Maintaining Maritime and Coastal Tourism*, Hershey PA, USA: IGI Global, 2019.
- [18] N. Leposa, »Problematic blue growth: a thematic synthesis of social sustainability problems related to growth in the marine and coastal tourism,« *Sustainability Science*, pp. 1233-1244, 20 3 2020.
- [19] M. SeyyedAbdolHojjat i P. Neda, »Enhancing Coastal and Maritime Tourism through KPI-Driven,« u *International E conference on Management Tourism and Tecnology*, Teheran, 2024.
- [20] D. Lazaris i V. Drosos, »Surveying and mapping of potential sources of pressure in Lefkada tourist areas for sustainable growth and jobs in the blue economy,« u *Eighth International Conference on Remote Sensing and Geoinformation of the Environment (RSCy2020)*, 2020.
- [21] L. Dwyer i A. Gill, »Coastal and marine tourism: Addressing some wicked problems,« *Acta Turistica*, svez. Vol 31, br. No2, pp. 213-242, 2019.
- [22] R. Sutriadi, »Smart Sustainable Coastal Areas,« *BIO Web of Conferences*, 1 2024.
- [23] K. Brščić, T. Šugar, K. Lovrečić i J. Živolić, *Održivi razvoj u Istarskoj županiji*, Poreč: Institut za poljoprivredu i turizam, 2020.

- [24] A. Sheraz, M. Michaelides, H. Herodotou, E. Garro, A. Martnez-Romero, M. Burgos, A. Cassera, G. Papas i P. Dias, »Internet of Ships: A Survey on Architectures, Emerging Applications, and Challenges,« u *IEE 9th World Forum Internet of Things*, Aveiro, Portugal, 2023.
- [25] I. Bumbak i I. Livaja, »Internet objekata u nautičkom i obalnom turizmu,« u *Izazovi današnjice*, Šibenik, 2017.
- [26] P. Cruver, »Marine Internet of Things Platform,« LinkedIn, 29 Lipanj 2015. [Mrežno]. Available: <https://www.linkedin.com/pulse/marine-internet-things-platform-phil-cruver/>. [Pokušaj pristupa 14 Srpanj 2024].
- [28] V. Vinšalek-Stipić, »Važnost održivog turizma i njegov značaj za Šibensko-kninsku županiju,« u *Izazovi današnjice*, Šibenik, 2017.

POPIS SLIKA

Slika 1. Osnovna načela održivog razvoja [9].....	10
Slika 2. Ciljevi održivog razvoja [11]	11
Slika 3. Pregled razvoja globalne plave ekonomije [14]	17
Slika 4. Razvoj globalne plave ekonomije po regijama [14].....	18
Slika 5. Zaposlenost po sektorima plave ekonomije u RH (2021.) [15]	19
Slika 6. Raspodjela bruto dodane vrijednosti u plavoj ekonomiji u 2021. godini [16].....	19
Slika 7. Izazovi pomorskog i obalnog turizma [20]	23
Slika 8. Integraciju različitih disciplina i procesa u kontekstu održivog razvoja obalnih područja [22].....	28
Slika 9. M&C Tourism Management model [23]	29
Slika 10. IoT-glavne podjele [24].....	30
Slika 11. IoS okruženje na moru [24].....	30
Slika 12. Glavni elementi IoS [24]	31
Slika 13. IoT pomorska platforma [26]	32

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Struktura ispitanika po spolu.....	36
Grafikon 2. Struktura ispitanika prema dobnoj skupini	37
Grafikon 3. Struktura ispitanika prema stupnju obrazovanja	37
Grafikon 4. Struktura ispitanika prema statusu zaposlenosti	38
Grafikon 5. Struktura ispitanika prema mjestu stanovanja	38
Grafikon 6. Utjecaj pomorskog i obalnog turizma na okoliš u lokalnoj zajednici.....	39
Grafikon 7. Stavovi ispitanika o okolišu ovisno o mjestu stanovanja.....	40
Grafikon 8. Učestalost i kvalitetu odvoza smeća i čišćenja okoliša koje organiziraju lokalne marine tijekom turističke sezone	41
Grafikon 9. Najvažniji okolišni problemi povezani s pomorskim i obalnim turizmom u lokalnoj zajednici.....	41
Grafikon 10. Mjere poduzete u lokalnim marinama kako bi se poboljšalo čišćenje okoliša i odvoz smeća tijekom turističke sezone	42
Grafikon 11. Stav ispitanika o utjecaju pomorskog i obalnog turizma na lokalnu ekonomiju	43
Grafikon 12. Grafikon distribucije stavova o privlačenju stranih i domaćih investicija kroz turizam.....	44
Grafikon 13. Grafikon doprinosa turizma zapošljavanju u lokalnoj zajednici.....	45
Grafikon 14. Percepcija prirode zapošljavanja u lokalnoj zajednici	45
Grafikon 15. Utjecaj obalnog i pomorskog turizma na povećanje cijena u lokalnoj zajednici	46
Grafikon 16. Analiza ovisno o mjestu stanovanja ispitanika i njihovom mišljenju o utjecaju pomorskog i obalnog turizma na porast cijena u lokalnim zajednicama.....	47
Grafikon 17. Analiza ovisno o dobi ispitanika i njihovom mišljenju o utjecaju pomorskog i obalnog turizma na porast cijena u lokalnim zajednicama.....	49
Grafikon 18. Procjena kvalitete života u lokalnoj zajednici pod utjecajem pomorskog i obalnog turizma	50
Grafikon 19. Angažman lokalne zajednice u razvoju i održavanju prilaznih cesta	50
Grafikon 20. Dostupnost i kvaliteta komunikacijske mreže tijekom turističke sezone.....	51
Grafikon 21. Utjecaj mjesta stanovanja na kvalitetu komunikacijske mreže tijekom turističke sezone	52

Grafikon 22. Ocjene ispitanika prema kvaliteti komunikacijske mreže.....	53
Grafikon 23. Pristupačnost turističkih usluga lokalnog područja za posjetitelje s invaliditetom.....	54
Grafikon 24. Socijalne promjene uzrokovane pomorskim i obalnim turizmom u lokalnom području.....	55
Grafikon 25. Mjere za promicanje održivog turizma u lokalnom području.....	55
Grafikon 26. Stav o uključenosti građana u proces donošenja odluka o razvoju njihovog lokalnog područja.....	56
Grafikon 27. Sudjelovanje ispitanika u aktivnostima usmjerenim na očuvanje okoliša u kontekstu turizma	57

POPIS TABLICA

Tablica 1. Najučestalija problemska područja u izradi indikatora održivog razvoja [13]... 13	13
Tablica 2. Kriteriji i aspekti održivog razvoja turizma [13]..... 14	14
Tablica 3. Prijedlozi ispitanika o dodatnim mjerama u lokalnim marinama..... 42	42
Tablica 4. Preporuke ispitanika za poboljšanje održivosti pomorskog i obalnog turizma u lokalnom području..... 58	58
Tablica 5. Dodatni komentari i prijedlozi ispitanika o utjecaju pomorskog i obalnog turizma na održivi razvoj lokalnih zajednica..... 61	61

POPIS KRATICA

GPS (engl. <i>Global Positioning System</i>)	Globalni položajni sustav
IoS (engl. <i>Internet of Ships</i>)	Internet brodova
IoT (engl. <i>Internet of Things</i>)	Internet stvari
RFID (engl. <i>Radio-frequency Identification</i>)	Tehnologija radijske frekvencije
UNWTO (engl. <i>World Tourism Organization</i>)	Svjetska turistička organizacija
AMPS (engl. <i>American Mobile Phone System</i>)	standard analogne ćelijske mreže razvijen u Sjevernoj Americi

PRILOZI